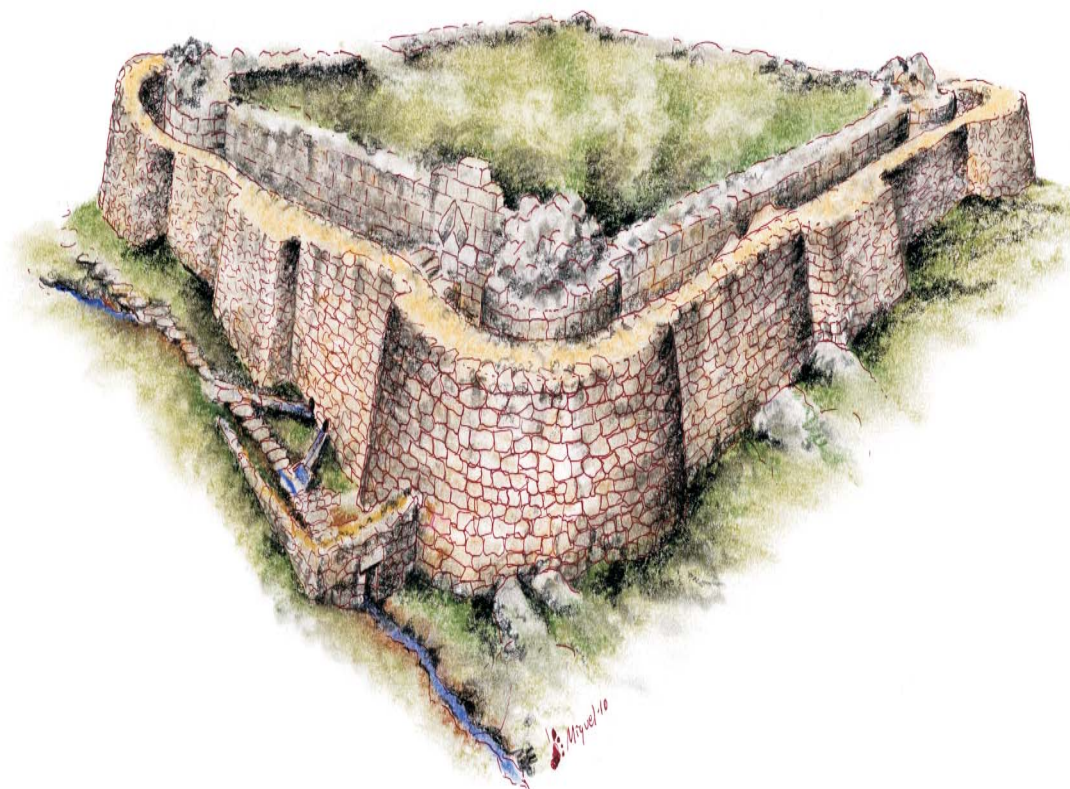

ACONDICIONAMIENTO ESCAVACIÓN E RESTAURACIÓN DO CASTELO DA ROCHA FORTE

1ª FASE

SANTIAGO 2009

MEMORIA DE ACONDICIONAMIENTO, ESCAVACION
ARQUEOLOXICA E RESTAURACION
DO
CASTELO DA ROCHA FORTE.

Santiago de Compostela, 2009

Promotor: Concello de Santiago de Compostela.

1.- INTRODUCCION.

2.- O Castelo de ROCHA FORTE

- 2.1.- Descrición do xacemento.
- 2.2.- Mapa de localización.

3.- VALORACION PATRIMONIAL .

4.- EVOLUCION DOS TRABALLOS

- 4.1.- Intervencións previas
- 4.2.- Traballos realizados.
- 4.3.- A Escavación
 - Metodoloxía
 - Espazos e estratigrafía
- 4.4. Traballos de Consolidación e acondicionamento

5.- TRATAMENTO DE MATERIAIS.

- 5.1. Descrición e Inventario xeral
- 5.2. Os materiais arqueolóxicos
- 5.3. Láminas de materiais.

6.- VALORACION DOS RESULTADOS

7.- DOCUMENTACION GRAFICA.

8.- BIBLIOGRAFIA.

Ourense, 2 de marzo de 2009
Luis Fco. López Gonzalez
Miguel Angel López Marcos
Terra-Arqueos S.L.

A estrutura do contido desta memoria é o resultado da avaliación de necesidades e proposta de solucións para os restos do Castelo de Rocha Forte, tendo en conta por unha banda as necesidades de conservación e por outro os puntos que merecen un maior desenvolvemento para a caracterización e posta en valor deste ben patrimonial.

Coménzase a intervención máis profunda nas tarefas de conservación que deben realizarse empregando estratexias para o seu cumprimento nun breve período de tempo, de forma que o esforzo económico e de investigación que supón todos os traballos planeados poidan ser rendibilizados de face á divulgación pública

Os traballos atenden ás necesidades e ás características específicas en cada espazo que compón o conxunto do ben patrimonial, diferenciando as tarefas previas que deben levar a cabo, así como as de maior urxencia para garantir a conservación dos restos.

Hoxe en día atopámonos cunha oportunidade única de preservar este ben patrimonial e intervir nel de xeito que o esforzo e o investimento garantan a súa transformación nun recurso cultural de primeiro orde.

Preséntase esta Memoria de intervención, seguindo sempre as disposicións dos Servizos Técnicos de Arqueoloxía da Dirección Xeral de Patrimonio da comunidade.

MEMORIA DE ACONDICIONAMENTO, ESCAVACION
ARQUEOLOXICA E RESTAURACION
DO
CASTELO DA ROCHA FORTE.

FICHA TECNICA

Actuación:

Intervención arqueolóxica no Castelo de Rocha Forte.

Situación: Santiago, Rocha vella.

Execución: Terra – Arqueos S.L.

Dirección: Miguel Angel López Marcos – Luis Fco López González

Código do expediente: CD 102 A 2009/-623-0

Código de signatura: RF-09

Orzamento: 86.637 euros

Anualidade: 2009

Promotor:

Concello de Santiago de Compostela.

2.1. DESCRICIÓN DO XACEMENTO.

En virtude do establecido na Disposición Adicional 2ª da Lei 16/1985, do 25 de xuño, do Patrimonio Histórico Español, o Castelo da Rocha ten a condición de Ben de Interese Cultural.

O xacemento está incluído non *Inventario de Xacementos Arqueolóxicos*, depositado non Instituto de Conservación e Restauración de BB.CC. da Xunta de Galicia (co código GA15 078061) así como non Catálogo de xacementos arqueolóxicos do Plan Xeral de Ordenación Urbana actualmente vixente (nº 35 do catálogo). Os terreos onde se sitúa o xacemento son propiedade do Arcebispado de Santiago. En data 3 de abril de 2001, o Arcebispado cedeu o seu uso ó concello de Santiago por un período inicial de 50 anos.

Un breve repaso á historia do castelo de Rocha Forte permítenos establecer a importancia do xacemento medieval, e abrir unha serie de cuestións, aínda non respondidas, que mediante o estudo arqueolóxico achéguenos a unha mellor visión sobre os séculos medievais. Entre as cuestións a resolver son o emprazamento tan próximo á cidade de Santiago de Compostela, a necesidade dunha fortificación tan contundente segundo os rexistros documentais, e máis importante aínda, o dominio do territorio e a súa organización. A complexidade da organización social medieval debe ser desvelada mediante o estudo de xacementos similares que rompen os esquemas establecidos da organización do territorio.

O castelo de Rocha Forte atópase a escasos quilómetros da capital compostelá, ao suroeste desta, pola estrada de Pontevedra cruzando o río Sar

polo viaduto da Rocha. O seu emprazamento non supera a cota de 200 m. polo que fai do lugar un punto moi pouco defensivo, e de escasa visibilidade para un posto de control. Posiblemente de aquí, a necesidade de construír un triplo cinto defensivo como se describe en diversas crónicas e que se describirá máis adiante.

A orixe da fortaleza establécese no século XIII, o polo menos é a primeira referencia documental que se ten dela¹. Parece que se establece como propiedade eclesiástica vinculada á cidade de Santiago, e onde adquire o seu maior esplendor durante o pontificado do arcebispo don Juan Arias adquirindo carácter de castelo-palacio. Con todo non hai que descartar unha orixe máis cedo como establecen na monografía² da fortificación realizada por Ermelindo Portela, Mª Carmen Pallares e Xosé Manuel Sánchez, e máis aínda se se acepta como valedoira a hipótese que establecen do seu emprazamento como reforzo da cidade de Santiago ante posibles incursións provenientes do mar de Arousa. Outra xustificación plausible do seu emprazamento, tamén mencionada na monografía, é a de posición estratéxica entre dous camiños onde se exerce ese control militar e fiscal dos accesos e saídas de Santiago polo suroeste (Padrón e Noia) que dan ao mar e a Portugal. É importante mencionar que o control militar xa no século XIII débese reducir en prol do control fiscal dado que as incursións vandálicas provenientes do mar diminúe ante o florecimiento mercador.

Ao longo da súa historia vanse producir varios episodios de asedio debido especialmente por tratarse dun poder relixioso que se ve moi afectado polo rexurdimento dos núcleos urbáns como cidades, chamado o paso do burgo á cidade. Anselmo López Carreira³ di que este poder episcopal era o inimigo político dos burgueses, dado que eran os que controlaban as cidades, e aos que rapidamente se unirán os señores laicos en prol dun aumento de control nas cidades e en detrimento do señorío episcopal.

Entre outros episodios relacionados coa fortificación cabe destacar

1 Constitucións Capitulares dadas polo arcebispo don Juan Arias en 1255.

2 Portela, E., Pallares, M^aC., Sánchez, X.M.: Rocha Forte. O castelo e a súa historia. Xunta de Galicia, 2004. Pp. 64.

nunha das súas celas o asasinato de Afonso Suárez de Deza e outros representantes da cidade de Santiago baixo o dominio de Berenguel de Landoria, nun intento de recuperar o control de Compostela que se atopaba, a pesar de ser un feudo episcopal, cunha condición de realengo (1316) baixo a tutela do infante don Felipe.

Con estes concisos datos comprobamos que a fortaleza é un refuxio do señorío episcopal, que se localiza entre dous camiños de entrada á cidade de Santiago, no que exercían un control fiscal e señorial previo.

Nun ambiente de caos político onde os reis se suceden rapidamente condicionados polos apoios señoriais, e unha perda do control dos núcleos urbáns, a fortificación de Rocha Forte sucumbirá no ano 1466 a mans das revoltas Irmandiñas. Cos restos da fortificación establecerase nun novo emprazamento, no alto de Pico Sacro, a modo de atalaia o posto de vixilancia, para seguir exercendo un control dos camiños provenientes do leste.

Posteriormente vanse a ter noticias documentais da fortificación debido ao seu estado ruinoso, no coñecido como preito Tobera-Fonseca⁴ e no que os datos achegados son na súa maioría sobre a morfología da fortaleza. Este preito baséase na reclamación por parte do arcebispo Juan Tabera a Alonso de Fonseca III o lamentable estado dos castelos pertencentes á mitra compostelá. Así nas Probanzas quedan fixadas as declaracións de 183 persoas nos anos 1526 e 1527, sobre os 60 anos anteriores á destrución das fortalezas⁵.

Pódese establecer como debeu ser a fortificación de Rocha Forte mediante as declaracións, en conxunto coa achega arqueolóxica; así esta constaba dunha torre da homenaxe de paredes moi anchas e con catro bóvedas. Tres cercas a circundaban con fosos, barbacanas, portas, comportas e baluartes segundo declaración de Alonso de Souto. No mesmo

3 López Carreira, A.: A cidade Medieval Galega Edicións A nosa terra, Vigo, 1999.

4 Rodríguez González, A., ed., As fortalezas da mitra compostelá e os ?irmandiños?. Preito Tobera-Fonseca, Pontevedra, 1984

5 Portela, E., Pallares, M^aC., Sánchez, X.M.: Rocha Forte. O castelo e a súa historia. Xunta de Galicia, 2004. Pp. 64.

preito constátase que tiña nove torreóns abovedados, todos eles almenados. Ademais, os declarantes distinguen ben entre o que foi palacio comensal con gran capacidade de acollida, á fortaleza construída cos materiais da derriba, construído no alto do Pico Sacro cuxa única misión era a de vixía dos camiños do Leste. Arqueolóxicamente documéntase un torreón de base circular na esquina dun dos recintos, probablemente unha das nove que se mencionan nas declaracións.

.

Bibliografía:

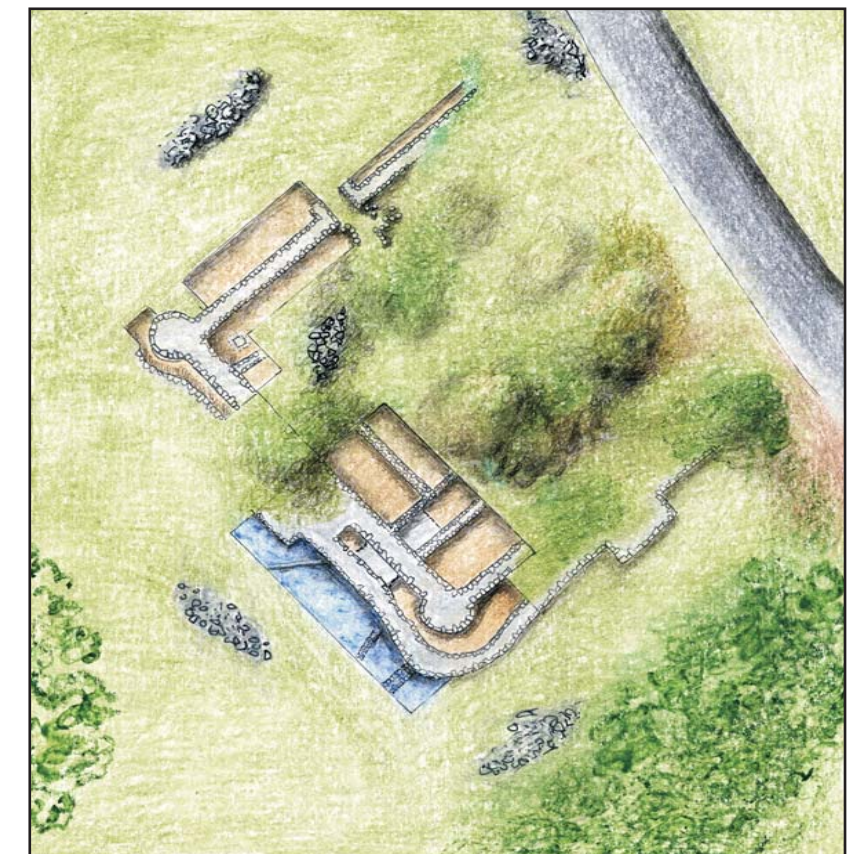
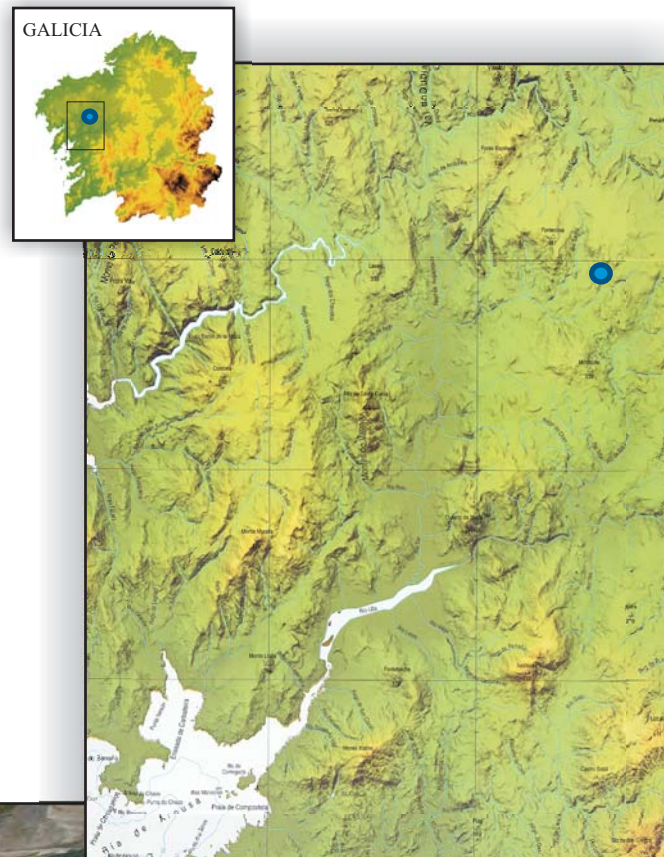
Portela, E., Pallares, M^aC., Sánchez, X.M.: **Rocha Forte. El castillo y su historia.** Xunta de Galicia, 2004. Pp. 64.

López Carreira, A.: **A cidade Medieval Galega** Edicións A nosa terra, Vigo, 1999.

Rodríguez González, A., ed., **Las fortalezas de la mitra compostelana y los “irmandiños”.** Pleito Tobera-Fonseca, Pontevedra, 1984

2.2 PLANO DE LOCALIZACION.

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

Localización dos restos do Castelo de Rochaforte nas inmediacións da cidade de Santiago de Compostela.

3.- VALORACION PATRIMONIAL DA INTERVENCION.

O interese en potenciar a ordenación e conservación dos restos e da súa contorna, converte este xacemento nun conxunto de notable interese para a comprensión histórica e coma referente de identidade colectiva da comunidade.

O proxecto inicial parte da definición deste ben patrimonial a partir de metodoloxías arqueolóxicas e científicas que teñen en conta por suposto a súa conservación futura. A finalidade principal, como punto de partida é revalorizar este ben cultural, que presenta unha potencialidade in mellorable, tanto na súa localización nun punto xeográfico excepcional, como na conservación das súas estruturas monumentais, así coma na posibilidade de intervir administrativamente, xa que non se pode esquecer a vantaxe que supón ter a disposición dous terreos por parte dun organismo público para efectuar tódolos traballos apuntados, así como o forte interese local por recuperar parte de seu pasado.

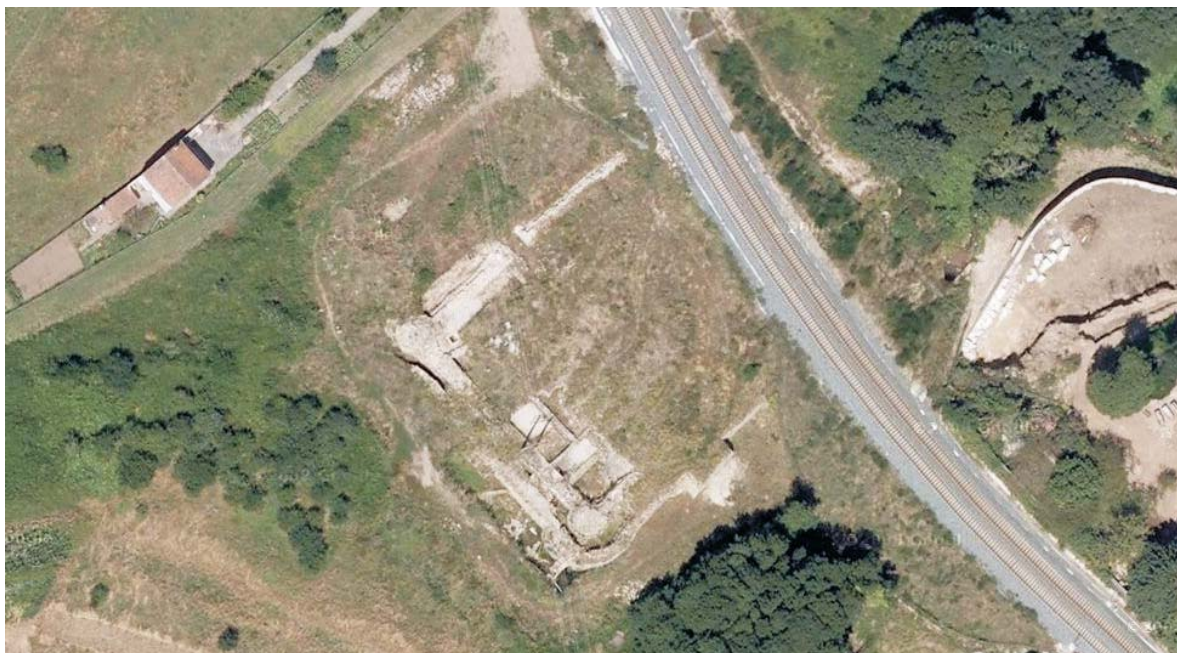
As principais necesidades que se van a atender nesta actuación de posta en valor son en concreto unha serie de traballos encamiñados a conservación do xacemento.

- Consolidación e recuperación de estruturas. As estruturas previamente descubertas así como a atopadas durante Os novos traballos de escavación vanse consolidar de seguido para que podan integrarse non proxecto de visita do xacemento. Metodoloxicamente é unha tarefa fácil se se integra nun marco das actuacións arqueolóxicas, é dicir feita inmediatamente ó remate destas, o que orixina un aforro de tempo e custo⁶.

- Definición de estruturas e espazos mediante a escavación arqueolóxica. Preténdese rendibilizar unha intervención con base principalmente científica compaxinando o coñecemento ca posibilidade de rendibilizar socialmente o traballo arqueolóxico.
- Acondionamento do sector escavado do xacemento para o itinerario de visita apoiado nas estruturas de delimitación do castelo.

ESCAVACIÓN E CONSOLIDACIÓN.

ROCHA FORTE

Vista aérea dos restos do castelo de Rocha forte.

Vista xeral da situación dos restos denantes da intervención.

4.- EVOLUCION DOS TRABALLOS

4.1. INTERVENCIONS PREVIAS

A través dun convenio asinado no ano 2001 entre o Concello de Santiago de Compostela e a Universidade de Santiago mediado polo departamento de Historia, realízase o proxecto do estudo histórico-arqueolóxico da fortaleza medieval Rocha Forte. Este plantexamento é asumido e explicitado non *Proxecto de estudo histórico e arqueolóxico da Fortaleza da Rocha Forte*, presentado por D. Ermelindo Portela (coordinador do estudo) e asinado por Dª Raquel Casal García e D. Fernando Acuña Castroviejo (directores da actuación arqueolóxica).

As campañas arqueolóxicas non teñen comezo ata o ano 2002, no que se realiza previamente unha prospección intensiva da área arqueolóxica, e unha prospección extensiva nos arredores. Tras estes traballos procédese a unha limpeza xeral do xacemento, topografíase o espazo.

No ano 2003 establécense as primeiras sondaxes a realizar, centrándose no lenzo murario do cuadrante noroeste para determinar a potencia arqueolóxica e obter así unha mostra estratigráfica do xacemento. Neste ano tamén se procede á limpeza da estrutura subterránea da fortificación aparecida, que se localiza ao interior da muralla, precedida dunha escalinata que chega a un espazo abovedado cun portalón tapiado. Nesta mesma campaña procédese ao estudo das estruturas emerxentes existentes na zona suroeste do xacemento. Para rematar realízase o baleirado documental e bibliográfico.

Na campaña do 2004 continúanse cos labores arqueolóxicos e ademais encoméndase á empresa *Bic materiais e restauración S.L.L* o estudo da drenaxe, biodeterioro e análise das estruturas exhumadas así como a súa consolidación, reintegración, recrecido e conservación das mesmas.

No ano 2005 continúase cos traballos de limpeza iniciadas na tempada pasada que se concentra na zona inmediata aos sotos da fortaleza. E ábrense novos espazos sondados co fin de localizar a torre da homenaxe. Ademais se procede a limpar a cerca Este do recinto fortificado para deixar visibles as estruturas do cuadrante SE. Nesta campaña chéganse a escavar 340m² e identifícanse claramente o sistema de canalizacións descubertas nas campañas anteriores ademais de localizarse unha terceira canalización perpendicular ás outras dúas. Documentábase a cara exterior da barbacana que destaca por un sólido paramento de grandes pedras irregulares. Baléirase a torre circular SW comezada na campaña 2003, e documéntase o pozo rectangular.

Os sectores intervídos no castelo de Rochaforte en anteriores campañas centráronse no lado sur, Oeste e surléste.

Na campaña do 2006 realízase un novo levantamento topográfico, e procédese a rematar as actuacións nos sectores escavados con anterioridade. Ademais expónse a escavación do lenzo Leste da cerca principal entre a entrada e o torreón SW, e a limpeza da barbacana correspondente a este sector. Neste tempo documéntanse os cimentos da cerca interior formado por catro fiadas de bloques de granito sen escuadrar asentados directamente sobre o chan, o mesmo sucede cos cimentos da barbacana. Ademais documéntase cerca ó oeste da fortaleza e a banquetta de nivelación.

Deste xeito quedan documentados en todas estas campañas arqueolóxicas parte do sistema de defensa da fortificación, e parte do sistema hidrolóxico do castelo, ademais do coñecemento de estruturas subterráneas.

O castelo configúrase por medio dunha planta cadrada duns 3500m² con catro torres circulares de sillería nas esquinas. A entrada sitúase ó oeste e atopábase reforzada por dous torreóns. Ó interior, encostada á muralla, documéntase unha escalinata que baixa a unha estrutura abovedada que dá paso a un portalón en arco de medio punto tapiado. Destaca o enlucido das estruturas subterráneas que se conserva en parte. Nas inmediacións do torreón SW é onde se localiza o sistema hidráulico mencionado, xunto cun pozo de forma rectangular descuberto na campaña do 2005. Este sistema hidráulico componse dunha *canle, que só se conserva nalgúns tramos, corre paralelo á barbacana cara ao río, cuberto de grandes laxas; outra canalización formada por sete bloques monolíticos de canlón apoiado en grandes pedras sen devastar que vén en dirección suroeste para rematar no oco practicado na barbacana por onde continúa o conduto interior da auga ao que nos referimos mais arriba; e outro aparece a poucos metros, pegado á saída da segunda canalización que corría a través da barbacana que*

*levaría a auga ao río de Vilar. Unha delas destinada ao abastecemento e a outra ao desaugadoiro.*⁷

Rodeando a muralla principal constrúese a barbacana deixando un espazo intramuros denominado liza, *intervallum*, que cumpría as funcións de corredor e foso.

Para rematar dous muros transversais á barbacana interrompen a liza e une a barbacana co torreón circular que se interpreta como posible cerca que protexe as canalizacións.

Bibliografía

- Casal García-Fernández, R. y Acuña Castroviejo, F.: “La Arqueología medieval de Rocha Forte (Santiago de Compostela)” En “Del documento escrito a la evidencia material” Actas del I Encuentro Compostelano de Arqueología medieval. Santiago de Compostela. Ed. Lóstrego, 2007.
- Coord. Casal García-Fernández, R., Acuña Castroviejo, F.: “Fortaleza medieval de A Rocha Forte (Santiago de Compostela). Campaña de 2005.” En **Gallaecia** nº 25. Pp. 147-171.
- Coord. Casal García-Fernández, R., Acuña Castroviejo, F.: “V campaña de intervención no castelo da Rocha Forte (Santiago de Compostela). Novas preliminares da actuación no ano 2006” En **Gallaecia** nº 26. Pp. 163-184. 2007.
- Casal García-Fernández, R., Acuña Castroviejo, F., A. Rodríguez: “A evolución arquitectónica dun castelo medieval: o caso de A Rocha Forte (Santiago de Compostela). En **Gallaecia** nº 28, 2009. Pp. 199-213.
- Portela, E., Pallares, M^aC., Sanchez, X.M.: **Rocha Forte. El castillo y su historia**.Ed. Xunta de Galicia, 2004.
- www.usc.es/troia/rochaforte/Rochaforte.htm

7 Casal García-Fernández, R. e Acuña Castroviejo, F.: A Arqueoloxía medieval de Rocha Forte (Santiago de Compostela) En Do documento escrito á evidencia material Actas do I Encontro Compostelán de Arqueoloxía medieval. Santiago de Compostela. Ed. Lóstrego, 2007

4.2. TRABALLOS REALIZADOS

Durante o ano 2009, os traballos concentráronse na limpeza e acondicionamento do xacemento así coma na consolidación das estruturas xa exhumadas en anteriores intervencións que presentan un peor estado de conservación.

No estado previo a intervención, a vexetación, e a presenza de escombres de terra e pedra, non só están a deteriorar as devanditas estruturas do castelo senón que, ademais, impiden a súa visualización e lectura.

Así mesmo, nos traballos de acondicionamento, inclúese a escavación dunha gabia para drenaxe do sector leste do castelo. Este traballo resulta imprescindible para a conservación e consolidación deste sector do xacemento.

As tarefas que realizaron tiñan distintas prioridades e obxectivos pero van encamiñadas cara a un fin común. Algunhas delas **realizaronse de forma simultánea** e outras tiñan un carácter máis urxente como a consolidación dos paramentos apuntados realizados en primeiro lugar ou a drenaxe da zona exterior.

1.- Desbroce e limpeza da finca

Os traballos de limpeza e roza eran necesarios para unha valoración das características da totalidade da leira. A realización destes traballos fíxose por medio de ferramenta manual e maquinaria adecuada puntualmente, valorando as condicións de cada zona para que non alterase ningún aspecto do xacemento e sempre baixo control arqueolóxico.

A primeira actuación a realizar foi o desbroce do terreo, acotándose a zona ao interior dos dous primeiros recintos e puntualmente en zonas ao exterior ata superar os 3.800 m² de desbroce.

Tralo desbroce se puideron analizar os diferentes problemas de drenaxes, estruturais, de derrubes, etc, que antes quedaban ocultos por todo tipo de biofitos.

Cortouse e retirouse a maleza e unicamente respetaronse os puntos de arboleda fora da leira.

Antes de comezar as labores de limpeza propiamente ditos, procedeuse á realización dun proceso de documentación fotográfica exhaustiva que nos permite despois poder comparar os resultados finais do noso traballo co punto de partida previamente encetado, así como a evolución diacrónica das diferentes fases do mesmo.

A limpeza da área que comprende o xacemento e a súa contorna inmediata realizouse con medios mecánicos. Nas zonas puntuais onde se observan restos de estruturas arqueolóxicas a limpeza foi sempre efectuada de maneira manual. Neste proceso retírase en primeiro lugar a maleza máis grande para despois sacar a maleza de menor envergadura.

No control e seguimento dos traballos de limpeza, dirixido polo arqueólogo, tivéronse en conta todos os eventuais achados arqueolóxicos. A presenza continuada dun técnico permite que, no caso de aparecer algunha afección de tipo patrimonial, se poda realizar unha primeira valoración arqueolóxica.

Unha vez retirada a maleza por sectores, esta xuntouse e retirouse fora do xacemento, cargando manualmente nun transporte que o retitou cara o vertedoiro próximo o xacemento.

Tarefas de desbroce da leira e zonas de escombreyras.

2.- Eliminación manual da cobertera vexetal do interior dos recintos amurallados.

Sobre a superficie do castelo colocáronse unha serie de terreiras que desvirtúan a súa superficie e impiden unha correcta valoración das estruturas. Trátase de varios amontoamentos de terra asociados a movementos de terra e a escavacións previas realizadas no xacemento.

Asociado a estes traballos e de forma previa tivemos que realizar a retirada da cobertura vexetal do interior dos recintos amurallados. Esta limpeza fíxose totalmente de xeito manual retirando a capa superior do terreo. Esta limpeza era necesaria para que ver con claridade como se atopa a superficie e valorar o seu estado e a súa relación coas estruturas. En total tívose que retirar unha capa dunha superficie de aproximadamente 350 m².

O desbroce do recinto interior amurallado permite a valoración inicial.

3.- Identificación, clasificación e acopio das escombreciras de pedra.

Os traballos de identificación e clasificación dos vertedoiros de pedras que existen en torno ao castelo produto das escavacións previas é unha tarefa que realizada de forma previa aos traballos de consolidación e restauración e permiten realizar estes con unha mellora de resultados e custos.

Coñecía-se a existencia de diversas zonas de escombreciras e diferente material de construción do castelo sobre todo na zona N da entrada, NE e SO. Nembargantes, e tralo desbroce do terreo, se atoparon outras acumulacións de mampostos e sillares amontonados que foron obxecto da necesaria clasificación e identificación.

Os traballos basicamente precisan do establecemento dunhas zonas de provisión nas que se dividen os tipos de pedra e a súa localización para poder volver repor estas na súa localización orixinal ou similar, diferenciando por medidas e formas os sillares e os mampuestos. Estas tarefas realizáronse de forma simultánea durante os traballos de escavación creando varias zonas de provisión distintas diferenciando por formas, sectores, tamaños e tipos de mampuestos.

A retirada de escombreciras permitiu acopiar e recuperar elementos do mamposto.

Non obstante, e como se plantexara a regularización da ante muralla nun terreo duns 45 metros, empregáronse máis de 105 m. cúbicos de mamposto en dita reconstrución e uns 65 m. cúbicos de material de recheo.

Trala actuación movéronse máis de 263 toneladas de mamposto de granito colocado en aparello concertado presentando cara ao interior, e ao exterior da falsa braga.

4.- Limpeza e escavación de zonas puntuais no Surleste para drenaxe e caracterización do xacemento neste sector.

A conservación das estruturas do castelo previamente escavadas estipulouse como un dos traballos **máis urxentes** a realizar. Outra das actuacións fundamentais da cara á futura estabilización estrutural é a eliminación de zonas de inundación e drenaxe da zona. Para conseguir a estabilización e conservación dos restos tivemos en primeiro lugar que drenar toda a superficie de escavación alagada xa que o saneamento deste sector era unha condición previa para o mantemento posterior das estruturas murarias do castelo.

A drenaxe deste sector foi necesario realizalo de face a cotas inferiores, neste caso cara ao arroio que discorre a escasos metros seguindo o curso natural orixinal da auga. Esta medida condicionou a limpeza e escavación dun canle existente de drenaxe, que neste caso se expon como unha medida asociada á investigación xa que nos permite recuperar as estruturas neste sector. A escavación da gabia-sondaxe realizouse con metodoloxía arqueolóxica e unha vez finalizada leváronse a cabo as tarefas de conservación e drenaxe.

Os problemas viñeron derivados da propia escavación realizados extramuros, ao escavar cortouse a saída natural da auga que nace en diversos puntos ao ser unha das zonas de brañas e creouse o estancamento artificial da auga.

Como era un punto de acometida e desagüe para o propio castelo, todo o conxunto estaba dotado dunhas obras hidráulicas e de drenaxe propias do castelo que so había que recuperar e limpar.

A actuación redúxose á eliminación do tubo de PVC que non resolvía o problema, senón que o afectaba si acaso, e a eliminación da balsa de auga para encauzar de cara o tubo.

Por outra banda só quedaba limpar a canle de drenaxe e restituir 2 metros de canalización polas obras de encauzamento trala reforma de 1320 (Berenguer de Landoria).

Vista xeral dende Oeste da recuperación dos drenaxes orixinais no exterior da muralla.

5.- Consolidación e estabilización de estruturas.

Estes traballos incluíron a consolidación de estruturas xa escavadas e esborralladas sobre a vertical. Desmontaxe de sección do paramento ata o nivel de fallo estrutural. Corrección da base e saneado de morteiros orixinais para posterior recolocación de mampostos e sillares retirados en anastelose. Reintegración de sillares e mampostos novos ata chegar a cota do chan do itinerario con morteiros hidrofugados e tinxidos separados do orixinal con lousa serrada cada 50 cm. Este capítulo necesitou dun equipo de restauración especializado para realizar traballos de conservación e restauración en distintos materiais e con diferentes necesidades.

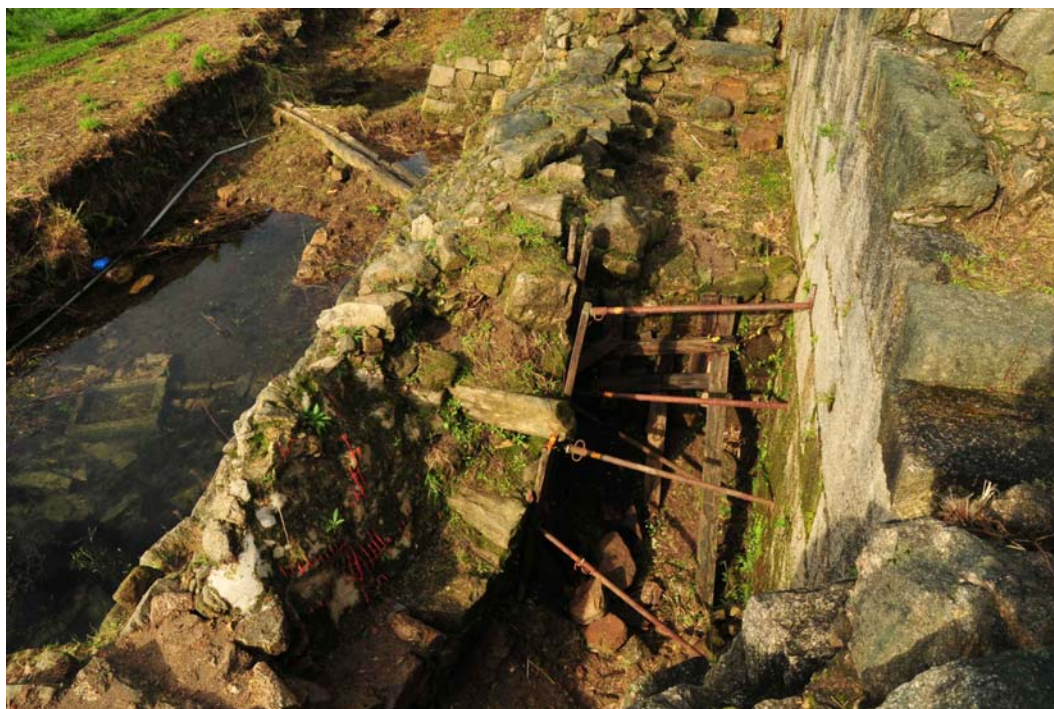
Como obxecto da realización de ditas estabilizacións, efectuáronse distintas intervencións.

Por unha banda, eliminouse o tocón da árbore e raíces da esquina SO. Realizouse de modo manual e saneouse o conxunto, recolocando os mampuestos movidos no seu emprazamento orixinal.

Tamén se eliminaron as zonas de entibado xunto á poterna de saída Oeste. Trala extracción dos puntais mostrouse o paramento ata o fallo estrutural. Gardáronse tódolos mampostos e realizouse unha anastelose colocando os mesmos unha vez asentada a fiada defectuosa.

De igual modo actuouse no muro norte da liza en contacto coa poterna.

Por último a estabilización estrutural rematouse co recrecemento de entre 70 cm e 1,80 m. de paramento sobre todo exterior da ante muralla co fin de evitar os continuos derrubes de recheo do paramento na zona Sur.

Estado do muro denantes e depois da intervención de restauración.

6.- Escavación da liza do castelo e exterior de antemuralla.

Para completar a caracterización do castelo, necesítouse a escavación do espazo existente entre a 1º muralla e a antemuralla, é dicir a liza. Esta zona a escavar estímase nuns 745 m2 . Pretendíase por unha banda a definición da estrutura xeral do recinto interior do castelo e a delimitación dun espazo de estudo do xacemento. Este espazo serve a súa vez para crear un itinerario circular desde a porta de entrada do castelo e percorrer o perímetro do mesmo apoiándonos no espazo escavado e as murallas unha vez reconstruídas.

A escavación realízase a súa vez neste espazo estratéxico para a posta en valor cunha necesidade secundaria que é a posibilidade de recuperación de mampuestos e sillería de derrúbelos, o que permitira a posterior restauración das estruturas murarias. A escavación realizouse con metodoloxía arqueolóxica e achegamos datos estruturais, cronolóxicos e funcionais do castelo, ademais de mellorar o tránsito e a comprensión dos restos arqueolóxicos.

Vista xeral dende o sur da zona escavada sobre afloramentos rochosos.

7.- Restauración da muralla e da antemuralla

Restauración e consolidación do primeiro recinto amurallado e falsa braga perimetral para acondicionamento do itinerario de visita e reforzo de estruturas. En relación a metodoloxía de traballo, tívose en conta na restauración das estruturas que dita labor sexa sempre **reversible**, polo que os materiais empregados necesariamente cumpren dous requisitos, por unha banda a posibilidade de refacerse en calquer momento posterior e por outra a súa durabilidade non tempo garantindo unha **perduración** adecuada da consolidación de face a sua posta en valor para o público.

8.- Acondicioamento de espazoss.

Os traballos completáronse con tarefas de cara o acondicioamento de espazoss interiores e exteriores como por exemplo o recheo do sector o surleste das escaleiras de acceso a fonte interior e a loimpeza da sector leste ao exterior da muralla do castelo onde se realizaron labores de limpeza e acondicioamento das escombreyas exteriores da pedra.

Limpeza e acondicionamento do espazos exterior ao Leste da muralla.

ESCAVACIÓN E CONSOLIDACIÓN.

ROCHA FORTE

Estado inicial do estado da estrutura da liza ó Oeste, e vista do estado actual unha vez executados os traballos de restauro.

Sector exterior da antemuralla denantes de escomenzar os traballos e unha vez rematada a actuación.

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

ROCHA FORTE

Vista xeral da antemuralla no sector surl este durante os traballos de escavación e restauración.

Aspecto final do lienzo da antemuralla e a zona exterior da mesma unha vez finalizada a intervención.

ESCAVACIÓN E CONSOLIDACIÓN.

ROCHA FORTE

Estado no que se atopaban os restos ó escomenzo dos traballos de restauración, unha vez realizada a limpeza. Pódese apreciar como quedou ó aire o recheo da antemuralla

Vista xeral do sector Oeste e Sur. Estado final do sector sur unha vez rematados os traballos nas murallas e no exterior:

4.2.1.- TRABALLOS DE ESCAVACION

Dado que un plan de xestión de traballo coherente sobre un elemento patrimonial debe acometer unha ambiciosa fase de estudo e protección do mesmo, estas dúas premisas tivéronse en conta como un traballo de base sobre o que estruturar posteriormente os labores de difusión e educación que terá de forma primordial o xacemento arqueolóxico de Rocha Forte

As zonas de intervención tiveron en conta as necesidades de consolidación máis urxentes aínda que tamén se establecen tendo en conta o futuro percorrido que se realizará na visita ao xacemento. O percorrido básico ten que ser circular, seguindo o perímetro amurallado e permitirá coñecer as partes máis significativas do xacemento apoiándose en varios puntos de visita fundamentais ó longo do recorrido polo castelo e que axudan a comprender as dimensións deste. Neste ano as prioridades de consolidación se concentraron no sector surlleste do castelo, deixando para futuras campañas o sector suroeste que completa o lado sur da construción.

Neste ano 2009 os traballos puntuais de escavación se concentraron en dous puntos concretos:

- nun punto na concreto parte Leste, que comprende parte da liza da muralla e un sector da habitación ao interior do castelo.
- na zanza realizada para o drenaxe exterior o surlleste, no exterior do recinto amurallado

Metodoloxía de escavación.

A escavación adaptouse aos distintos sectores do xacemento, co obxectivo imprescindible de definir o conxunto das estruturas murarias do castelo necesarias para completar as labores de restauración e consolidación. Con este fin realizáronse diversos tipos de actuacións arqueolóxicas cunha metodoloxía común que permitiron realizar un rexistro exhaustivo das estruturas e os materiais asociados.

A escavación de zonas puntuais.

Como comentamos anteriormente antes de expor as zonas de intervención concretas realizouse un amplo estudo de documentación das actuacións previas, e do estado dos restos, contando con esta información, a primeira fase de traballo no campo é a roza e limpeza da zona a intervenir.

Tanto a roza como a limpeza da capa vexetal superior realizáronse manualmente e unha vez que esta finalizou poidéronse reformular de novo as zonas de intervención dependendo dos resultados. Estas análises previas das zonas de actuación tiñan un condicionante a priori que non debemos esquecer. Trátase doutro obxectivo da actuación que é a futura integración dos restos nunha ruta para a visita do público que permita a comprensión do proceso histórico e das formas de vida que interpretamos do poboado, polo que os puntos seleccionados ten que ser coherentes co programa global de actuacións que vanse a realizar no xacemento.

As valoracións do equipo de restauración son tamén necesarias de forma que as súas indicacións acerca dos puntos problemáticos para a adecuación de zonas de paso para os visitantes ou para a restauración de estruturas son importantísimas.

A escavación adaptouse como dicimos ás necesidades de cada sector, aínda que o método de rexistro foi igual de intensivo en todos os casos.

O rexistro tridimensional.

Unha vez plantexada a escavación emprégase un rexistro a partir de niveis artificiais que permitirá unha lectura da estratigrafía non só vertical senón tamén horizontal, empregando un sistema tridimensional de rexistro, posible unha vez que o arqueólogo decide onde debe facer estas lecturas (é dicir evitando o uso das cuadrículas que obrigan á lectura de espazos predeterminados por un método).

A estrutura do rexistro está creada en función das características do Castelo de Rochaforte. Neste xacemento as estruturas delimitan espazos concretos e en función desta dinámica compartimentáronse os espazos e estruturas. Partindo dese mínimo espazo analízase despois a relación entre o espazo definido e os lindeiros. Esta análise permite diferenciar cales pertencen a unha estrutura superior de delimitación de espazos que pode ser unha torre ou un recinto e que á súa vez forma parte doutra estrutura superior.

Hai que ter en conta que existen unidades estratigráficas comúns a varios espazos por exemplo algúns niveis de derrube mentres que outros pertencen unicamente a un espazo mínimo construído ou estrutura.

Diferenciamos por cuestión de axilidade no rexistro de campo as unidades estratigráficas de sedimentación e as de construción. Distínguense pola forma en que se orixina cada un dos tipos. As unidades de sedimentación teñen un ritmo de deposición diferente, derrúbes, os niveis de abandono, os niveis de lavado da argamasa dun muro, etc están orixinados pola propia sedimentación. As unidades de construción (ou unidades estruturais) normalmente teñen un ritmo máis rápido de creación e son elementos construídos por exemplo, un muro, un oco de poste, etc, son considerados tanto os negativos como positivos (escavados ou levantados). En cada un dos sectores ou capas que se escavan diferéncianse as distintas unidades estratigráficas que existen a partir dun elemento novo: o número de inventario. Este número diferencia nesa capa as distintas unidades sedimentarias que aparecen (tanto á unidade sedimentaria como ao seu contido arqueolóxico, materiais, mostras, etc.).

No seguinte sector consecutivo volverían a renomearse as distintas unidades que aparecen, aínda que poidamos saber que na capa superior que xa escavamos se documentaba a mesma unidade. A definición das unidades estratigráficas faise a posteriori, co cal non nos arriscamos a que unha mala lectura ou un fallo humano nos condicione os resultados.

Os *cortes* ou a disección horizontal que facemos dos estratos diferénciase claramente da escavación por unidades sedimentarias naturais que todos coñecemos por ser a base do método Harris⁸. Pensamos que é un xeito de compartimentar máis a unidade estratigráfica co fin de poder ter un lectura dos procesos de sedimentación.

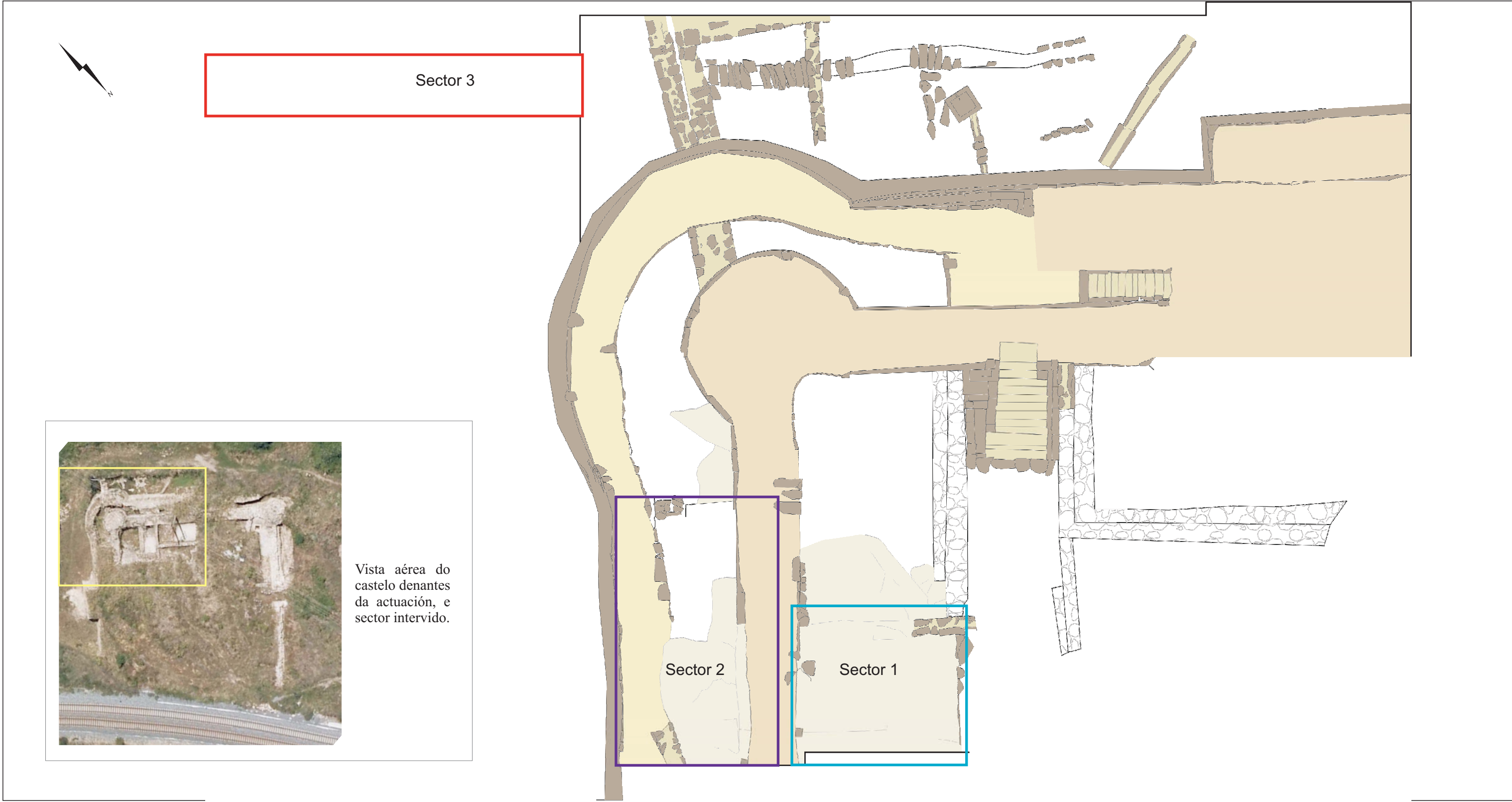
8 Edward C. Harris asenta as bases do tratamento moderno das estratigrafías arqueolóxicas no seu traballo de 1979, *Principles of Archaeological Stratigraphy*.

Desta forma para unha unidade estratigráfica existen sempre varios números de inventario que configuran esa unidade a medida que se escava e non ao revés (é dicir que distintas unidades estratigráficas considerásenne unha soa) o cal podería ser un erro moi grave de lectura.

Esta división da unidade estratigráfica realízase co fin de poder ter unha lectura máis segura dos procesos de sedimentación e tamén poder ata rectificar en certo momento do traballo.

A asociación das lecturas das unidades estratigráficas sedimentarias coas construídas e cos contidos arqueolóxicos rexistrados tanto vertical como horizontalmente permiten achegarse con maior seguridade a unha interpretación da orixe e evolución das construcións.

A *sigla para* esta intervención fai referencia ao xacemento "RF", seguida dos números de inventario que fan referencia ao espazo mínimo definido (estancia ou habitación, zona de paso, liza etc.), ao ano, do que se fan constar só as dúas últimas cifras, ao nº de inventario da capa correspondente e xa que logo á súa unidade estratigráfica e finalmente ao número de cada peza referenciada tridimensionalmente no rexistro, de forma que o resultado vén ser o que segue: RF.09.10.7.3

Vista aérea do castelo denantes da actuación, e sector intervido.

LEND

- Área de escavación. Sector 1
- Área de escavación. Sector 2
- Área de escavación. Sector 3
- Afloramentos rochosos

LOCALIZACIÓN

ACTUACIÓN ARQUEOLÓXICA NO CASTELO DE ROCHA FORTE

PLANTA XERAL DE ESTRUCTURAS 2009

ROCHA VELLA
Santiago, A Coruña

ESCALA:

Nº DE PLANO

1

ESPAZOS INTERVIDOS E ESTRATIGRAFIA

A escavación desta campaña de 2009 abarcou un espazo asociado a liza entre a muralla interior e exterior, e tamén unha zona o exterior do recinto amurallado. Dividimos a superficie a intervenir en tres sectores diferentes con distintas necesidades e actuacións:

ESCAVACION AO SURLESTE DA LIZA.

Nesta zona poidemos documentar, a partir da escavación arqueolóxica como é morfoloxicamente a construción das murallas e como funciona neste sector onde atopamos un afloramento rochoso e un cambio na estrutura do amurallamento. Estes traballos de escavación realízanse totalmente de forma MANUAL.

Coma dixemos a intervención neste sector Surleste levouse a cabo para ampliar o recorrido do itinerario que vai percorrer sobre a muralla exterior o castelo. A restauración do torreón ao surleste necesitou de novos aportes de pedra dos derrubes caídos no espazos de intermurallas da liza polo que planeamos a ampliación da escavación neste sector nuns metros cara ao norte, na liza e no interior do castelo de xeito que poidemos recuperar material de construción e avanzar no percorrido do itinerario.

Con estes obxectivos plantexamos nesta campaña do ano 2009 unha escavación no sector Surleste ampliando a zona de escavación da liza nuns metros (10,5 metros) abarcando tanto a liza (case ata a amplción da barbacana), así como o espazo do interior do primeiro recinto amurallado integrando os restos dunha estancia completa (32 m²).

SECTOR 1. O INTERIOR DO CASTELO

A escavación proporcionou diferentes resultados dependendo do sector da escavacion. Na parte superior, na zona inmediata a muralla cara ao interior, escavamos unha estancia de 32 metros cadrados construída sobre un afloramento rochoso.

A estancia conserva parte dos basamentos ou cimentacións dos muros laterais ao leste e Oeste, mentras que cara ao norte consérvase no chan a marca da cimentación, estando o paramento totalmente perdido e arrincado.

A estancia e case cuadrangular e atopase ao norte da estancia que configura o espazos da esquina Surleste do castelo. O muro lateral Leste é a propia muralla que conta cunha anchura de case 1 metro apoiando os sillares sobre os afloramentos rochosos. No lateral Oeste soamente documentamos a cara interior do muro de peche feita con mampostería de pedra máis pequena.

O chan da estancia documéntase soamente nalgúns pequenos sectores, nas zonas onde a rocha configuraba ocos que conservaron o recheo e encachado da soleira. Estes restos estaban feitos con anacos moi pequenos de tella mixturada con grava.

Restos de anacos de tellas que configuraban o encachado do chan.

A estratigrafia desta zona conta con cinco unidades sedimentarias consecutivas que reflictan o grao de destrución que sufriu o castelo. Baixo o nivel vexetal de terra orgánica de cor escuro que cubre todo os estratos e que ten o número sector1-UE1, documentamos un segundo nivel asociado o expolio do castelo.

A unidade sedimentaria sector1-UE2 correspóndese cun recheo de area que é en realidade o propio recheo de construción dos muros dos sillares compostos de ripio e argamasa morta para a unión dos sillares. Este recheo atópase disperso sobre os restos por mor do expolio dos materiais de construción do castelo. O sedimento ten un cor de ton amarelento e non conserva materiais no seu interior.

Por baixo desta unidade atopamos a S1-UE3, que é un nivel composto por un sedimento de cor máis escuro que contén pedras medianas grandes procedentes dos derrubes así como algúns materiais dispersos pola capa. Destaca a aparición de bolaños, produto dos intensos ataques a fortaleza. Asimesmo resaltar a aparición dunha moeda pertencente a última ocupación do castelo (hacia 1420). Este nivel correspóndese ca época de abandono da fortaleza (ver lamina de numismática).

Por baixo deste estrato atopamos unha nova unidade estratigráfica a S1-UE4, que se correponde cos restos do nivel de ocupación. O sedimento leva misturado unha gran cantidade de anacos de tella vermella esparcida pola terra que proceden do encachado da soleira que se atopa perdida. Trátase dos restos do nivel de uso do castelo. Neste sedimento documéntanse restos do conxunto ergolóxico, como cerámicas, ósos, ferros, líticos, etc., entre los de que destacan parte de arreos de cabalo.

Este nivel atópase directamente sobre a rocha granítica que nalgúns partes atópase cortada e picada para mellorar as condicións da rocha polo que lle damos número de estruturas S1-UM5 (Unidade muraria5).

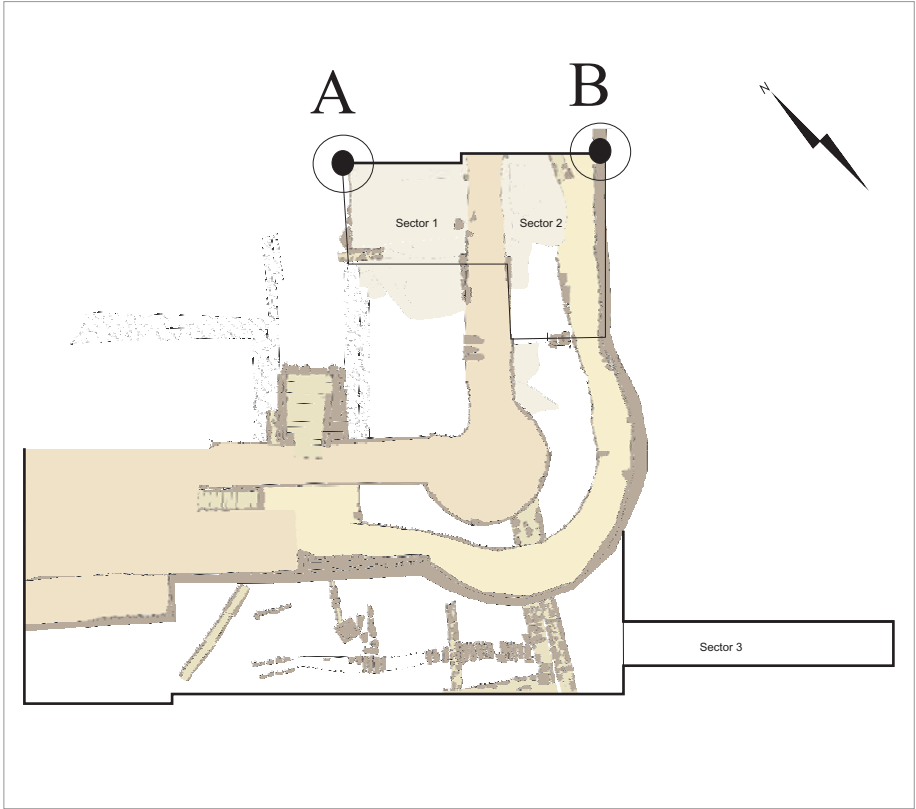
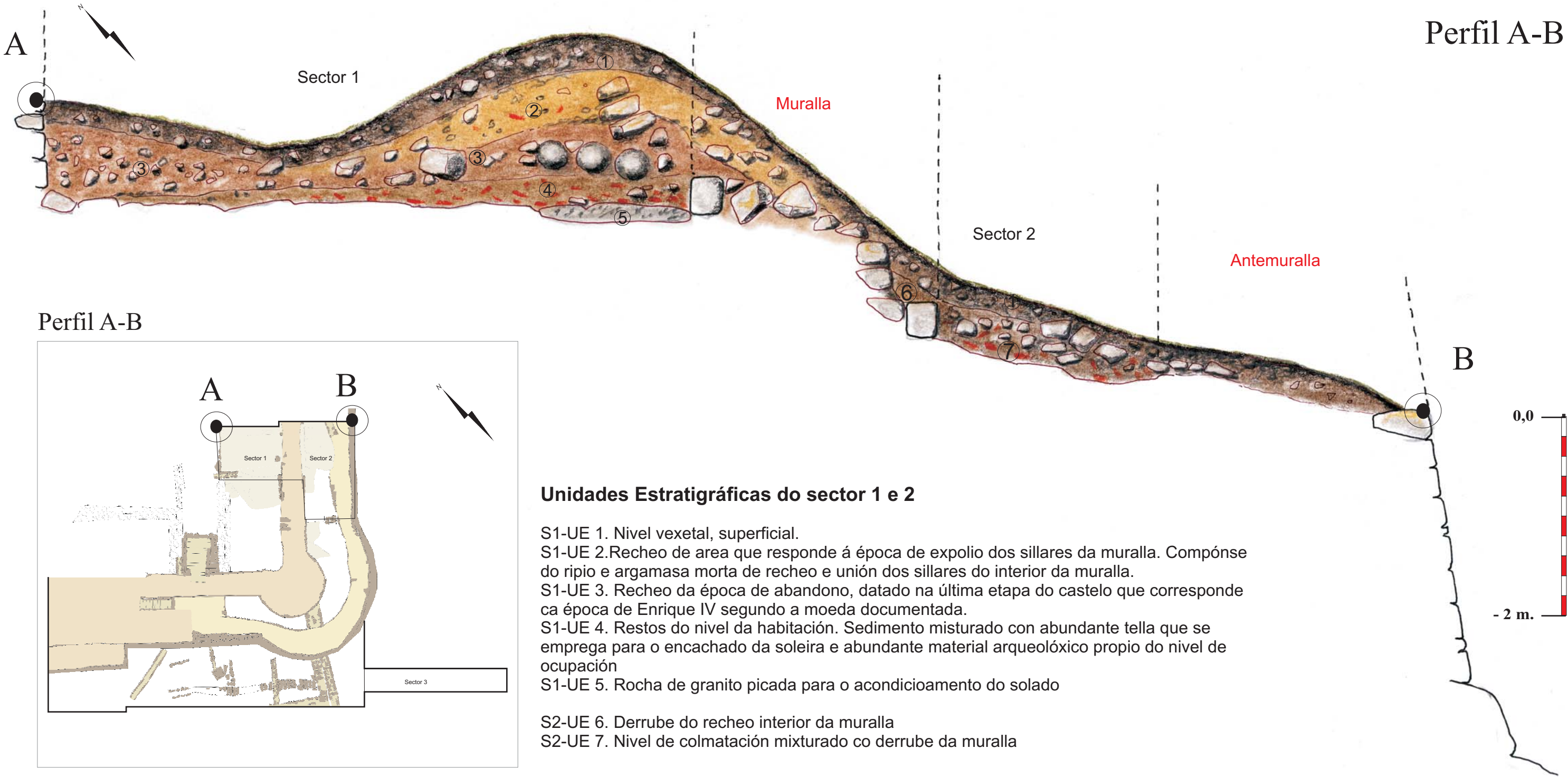

Vista xeral do Sector 1, ao interior do castelo unha vez rematada a escavación.

Vista dende o Leste dos paramentos e os derrubes da estancia escavada.

PERFIL DOS SECTORES 1 E 2
Perfil A-B

Unidades Estratigráficas do sector 1 e 2

- S1-UE 1. Nivel vexetal, superficial.
- S1-UE 2. Recheo de area que responde á época de expolio dos sillares da muralla. Compónse do ripio e argamasa morta de recheo e unión dos sillares do interior da muralla.
- S1-UE 3. Recheo da época de abandono, datado na última etapa do castelo que corresponde ca época de Enrique IV segundo a moeda documentada.
- S1-UE 4. Restos do nivel da habitación. Sedimento misturado con abundante tella que se emprega para o encachado da soleira e abundante material arqueolóxico propio do nivel de ocupación
- S1-UE 5. Rocha de granito picada para o acondicioamento do solado
- S2-UE 6. Derrube do recheo interior da muralla
- S2-UE 7. Nivel de colmatación mixturado co derrube da muralla

Excavación arqueolóxica, detalle do perfil do Sector 1

LOCALIZACIÓN

ACTUACIÓN ARQUEOLÓXICA NO CASTELO DE ROCHA FORTE

ESCAVACION NA LIZA E NO INTERIOR DO CASTELO.
PLANTA E PERFIL DOS SECTORES 1 E 2

ROCHA VELLA
Santiago, A Coruña

ESCALA:

Nº DE PLANO

2

SECTOR 2. A LIZA AO LESTE.

A escavación, como xa comentamos, realizouse co fin exhaustivo de extraer material de recheo, ademais de mellorar os coñecementos acerca da estrutura do propio castelo.

Unha vez traspasada a metade do século XV sábese que a metade do castelo foi desmontado pedra a pedra, máis concretamente en 1467. Así pois, as irregularidades do terreo sobre a superficie interior do recinto corresponden a estos feitos e non á existencia de terreiras antigas de outras intervencións como nun principio se creía. A aparición dun muro ao norte da barbacana S, intramuros e a propia escavación da estancia ao norte do lienzo SI da muralla así o demostran.

Paramento dun muro atopado durante as labores de desbroce no interior do castelo de Rocha forte.

A escavación do espazo existente entre a 1º muralla e a antemuralla, é dicir a liza estímase nuns 350 m² . Pretendíase por unha banda a definición da estrutura xeral do recinto interior do castelo e a delimitación dun espazo de estudo do xacemento.

A recuperación da antemuralla ou falsa braga, serve a súa vez para crear un itinerario circular desde a porta de entrada do castelo e percorrer o perímetro do mesmo apoiándonos no espazo escavado e as murallas unha vez reconstruídas.

A escavación realízase a súa vez neste espazo estratéxico para a posta en valor cunha necesidade secundaria que é a posibilidade de recuperación de mampuestos e sillería de derrubes, o que permitira a posterior restauración das estruturas murarias.

A zona escavada da liza correspóndese cunha superficie ó longo da mesma de case once metros nos que se detecta un cambio na súa estrutura ata neste sector.

Neste punto preto do ensanchamento que aparece no exterior na antemuralla, existe un afloramento rochoso que fai que a cota do nivel inferior da liza sexa moita máis alta e polo tanto a potencia dos niveis escavados sexa mínima.

Este sector da liza chamamoslle sector 2, e durante a escavación arqueolóxica documentamos varias unidades estratigráficas.

Por riba dos restos atopamos un nivel que cubre tódolos restos, das mesmas características que no sector 1. Trátase dun nivel con terra escura, orgánica e asociada o manto vexetal superficial, S2-UE1. Neste nivel atopamos mixturados ca terra restos de pedras e momposto do derrube da muralla, tanto sillares como pedra do recheo.

A muralla cara ao exterior perdeu case tódolos sillares aínda que podemos seguir o perímetro por mor dos entalles e picados na rocha onde iban colocados os bloques de granito. Nalgún tramo conserva o derradeiro sillar apoiado na rocha cuberto en parte polo recheo interior da muralla que chamamos S2-UE6 e que esta configurado por ripio e argamasa.

Vista dende o Norte do sector escavado na liza e o derrube de sillares.

Baixo estes niveis atopamos un nivel de terra que apoia na rocha do fondo, que coma dixemos asencende neste sector. O nivel S2-UE7 conserva restos do nivel de colmatación deste sector producto do abandono e expolio do castelo. É un sedimento escuro con algunhas pedras procedente dos derrubes e restos de pequenos anacos de tella mixturados cos restos de materias arqueolóxicas como cerámicas, ósos, malacofauna, ferros, etc. Destaca a presenza dos restos dun anaco dun capitel con decoración vexetal

A escavación ano permite confirmar a destrución dos niveis orixinais aínda que as estruturas conservan a súa pegada na rocha e tramos da súa configuración inicial.

Para rematar destacar que ademáis da escavación da liza neste sector, nos sedimentos que quedaron por baixo desta zona de escavación procedimos realizar o reperfilado do mesmo nunha superficie que ten 2,6 m. de anchura por case 2 de altura. O resto da superficie xa escavadas noutras campañas foi limpiada así como os paramentos da muralla e antemuralla para poder confirmar as características das mesmas.

Os materiais extraídos de recheo, empregáronse para reenchir o espazo da liza xunto á poterna na zona entibada, a estancia máis intramuros da esquina SO e como enripiado da regularización da antemuralla ou falsa braga.

Vista xeral da liza dende o Sur, unha vez rematada a escavación. Podemos ver o lienzo exterior da muralla feito de sillares e están perdidos na zona do afloramento rochoso.

SECTOR 3. A ZANXA DE DRENAXE.

Unha das actuacións fundamentais da cara á futura estabilización estrutural é a eliminación de zonas de inundación e drenaxe da zona. A conservación das estruturas do castelo previamente escavadas estipulouse como un dos traballos máis urxentes a realizar. Para conseguir a estabilización e conservación dos restos tivemos en primeiro lugar que drenar toda a superficie de escavación alagada xa que o saneamento deste sector era unha condición previa para o mantemento posterior das estruturas murarias do castelo. Este primeiro drenaxe necesitou da apertura dunha pequena zanja ao exterior Leste do castelo cara a parte baixa da topografía.

Os problemas da auga estancada viñeron derivados da propia escavación realizada extramuros. Depois de baleirar os sedimentos do exterior da antemuralla, ao escavar cortouse a saída natural da auga que nace en diversos puntos ao ser unha das zonas de brañas e creouse o estancamento artificial da auga. Como era un punto de acometida e desagüe para o propio castelo, todo o conxunto estaba dotado dunhas obras hidráulicas e de drenaxe propias do castelo que so había que recuperar e limpar.

Vista xeral da escavación do sector 3 feito cara o saneamento.

A actuación necesitou da eliminación da balsa de auga para encauzar de cara a drenaxe cara a súa saída natural, xa que nesta parate exterior do castelo existen un manatíal natural que proporcionou auga o castelo e que continua manando en épocas de chuvia. Posteriormente só quedaba limpar a canle de drenaxe e restituir 2 metros de canalización polas obras de encauzamento trala reforma de 1320 (Berenguer de Landoria).

A zanja planeouse dacordo cos traballos de limpeza e restauración que levaronse a cabo. Ten unhas dimensións de 15 metros no eixe longo e 2,5 metros no eixe máis curto, de xeito que permita unha correcta evacuación da auga do manatíal que se atopa cara ao noroeste do castelo.

A escavación levouse a cabo manualmente mediante metodoloxía arqueolóxica, e leva o nome do sector 3. Os resultados puxeron ao descuberto a existencia dun único nivel estratigráfico por baixo do nivel vexetal de terra orgánica. Neste nivel atopase un sedimento de colmatación de configuración areosa no que non atopamos ningún tipo de material arqueolóxico. Por baixo do mesmo atopamos por sectores a rocha granítica de base. A escavación do contorno sería unha medida necesaria para o acondicionamento deste sector aínda por problemas cos lindes da propiedade polo de agora os restos da apertura da zanja van quedar no exterior do castelo.

Por último a estabilización estrutural rematouse co recrecemento de entre 70 cm e 1,80 m. de paramento sobre todo exterior da ante muralla co fin de evitar os continuos derrubes de recheo do paramento na zona Sur.

4.2.2.- TRABALLOS DE CONSOLIDACION e ACONDICIONAMENTO

Un plan de traballo coherente sobre un elemento patrimonial debe acometer unha ambiciosa fase de estudo e protección do mesmo. Estas dúas premisas son básicas para a execución das labours propostas no xacemento

A Consolidación é sen dúbida, un dos capítulos máis importantes de presénta a intervención. Non só porque da unha maior resistencia ao conxunto, se non porque dota ao xacemento dunha gran cohesión fronte ao visitante, especialmente neste caso onde as estruturas vanse a utilizar para formar parte do itinerario de visita. A restitución da unha maior resistencia o conxunto, e dota ó xacemento dunha gran cohesión fronte o visitante. Metodoloxicamente é unha tarefa fácil integrada no marco das actuacións arqueolóxicas, é dicir feita inmediatamente o remate da escavación, e orixina un aforro de tempo e custo.

Neste caso o plantexamento da restauración facíase anos despois da escavación o que en parte ocasionou problemas. Por unha parte atopábanse os problemas estruturais ocasionados por fallos de cimentación, sobreescavación e descalce de muros, inundación da zona de cimentación da esquina SO, ou pola expansión de raíces e todo tipo de biofitos, sobretudo o tronco do tocón SO. Por outro lado, e asociados a esos problemas estruturais, as contínuas inundacións da zona escavada ao exterior da antemuralla afectaba á estabilidade do conxunto.

Uno dos problemas a resolver máis acuciantes xira en torno ás zonas entibadas, xa que estas presentaban graves problemas de tipo estrutural. Nas anteriores intervencións de restauración realizadas durante as campañas de escavación no castelo, non actuaron en profundidade senón que se trataron de intervencións superficiais.

As labores de restauración son executadas por un equipo específico de profesionais, xa que é necesario estabilizar e conseguir a perdurabilidade das estruturas e a súa recuperación unha vez escavada. Estes labores para ser efectivos deben ter posteriormente un sistema de control periódico para valorar as necesidades de mantemento da conservación.

As tarefas de consolidación centráronse na zona surleste, que inclúe parte da segunda muralla e á vez parte da zona da muralla exterior única que continúa cara ao Leste.

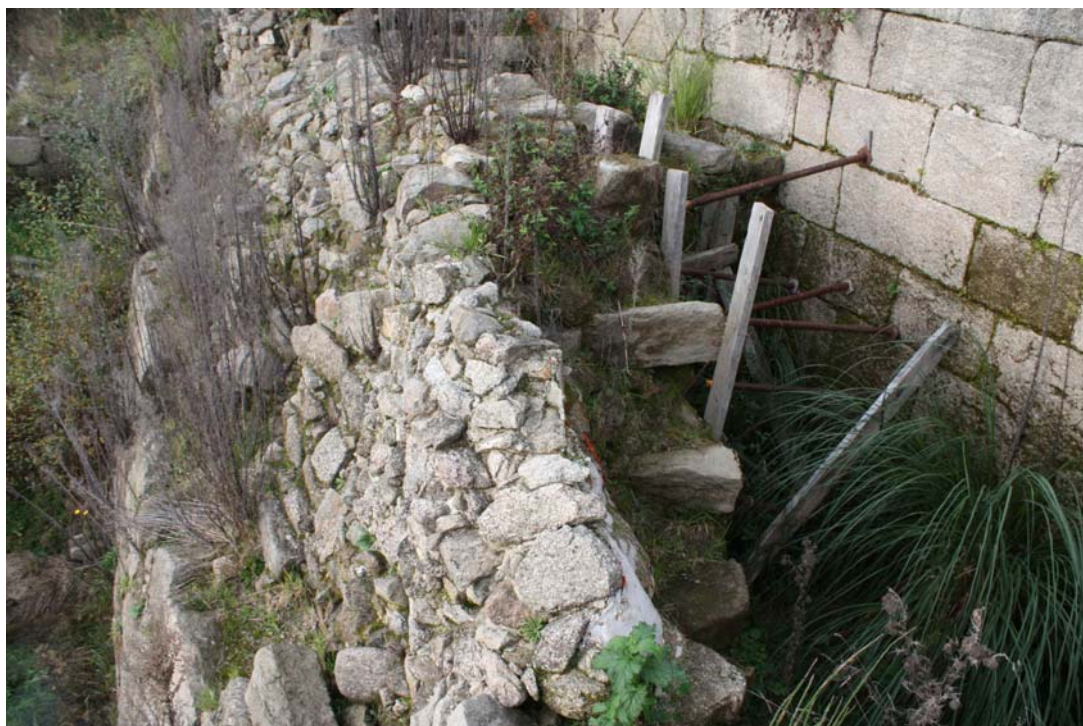
ESTADO DE CONSERVACIÓN

Á hora de plantexar o proxecto de intervención realizouse previamente un estudo do estado de conservación do xacemento. Xa era sabido que dito estado non era moi bo, cando dende a administración se impulsou a intervención tras varios anos de deterioro e abandono. Nembargantes, a situación era peor do que en principio aparentaba.

Coma dixemos anteriormente un punto moi preocupante tiña que ver cos problemas estruturais ocasionados por fallos de cimentación, sobreescavación e descalce de muros, inundación da zona de cimentación da esquina SO, ou pola expansión de raíces e todo tipo de biofitos, sobretodo o tronco do tocón SO.

Para resolver os problemas estruturais era necesario reencher as zonas sobreescavadas, eliminar a zona de auga estancada, eliminar biofitos e estabilizar toda a esquina SO, que por outra banda é a que presenta unha maior potencia. Asociados a esos problemas estruturais, as contínuas inundacións da zona escavada ao exterior da antemuralla afectaba de sobremaneira á estabilidade do conxunto.

Existían varias zonas entibadas e apuntaladas que presentan graves problemas de tipo estrutural xa que as anteriores intervencións de restauración non habían actuado en profundidade senón que se trataron de intervencións superficiais como así o atestemuñan os sucesivos derrubes da cara interior da falsa braga no seu encontro co muro trasversal SO e o da cara exterior do paramento Sur perto da barbacana. Os muros necesitaron da escavación e limpeza dos mesmos para constatar o vencemento da parte dos mesmos sobre a vertical, sendo necesario a desmontaxe destes ata chegar ao fallo estrutural e realizar a posterior anastilose dos paramentos.

Estado previo dos apuntalamentos na liza e os recheos da muralla ao aire.

ESCAVACIÓN E CONSOLIDACIÓN.

ROCHA FORTE

Diferentes aspectos das estruturas do castelo, denantes de escomenzar os traballos.

ESCAVACIÓN E CONSOLIDACIÓN.

ROCHA FORTE

Aspecto do asolagamento das estruturas exteriores o castelo, denantes de escomenzar os traballos.

ESCAVACIÓN E CONSOLIDACIÓN.

ROCHA FORTE

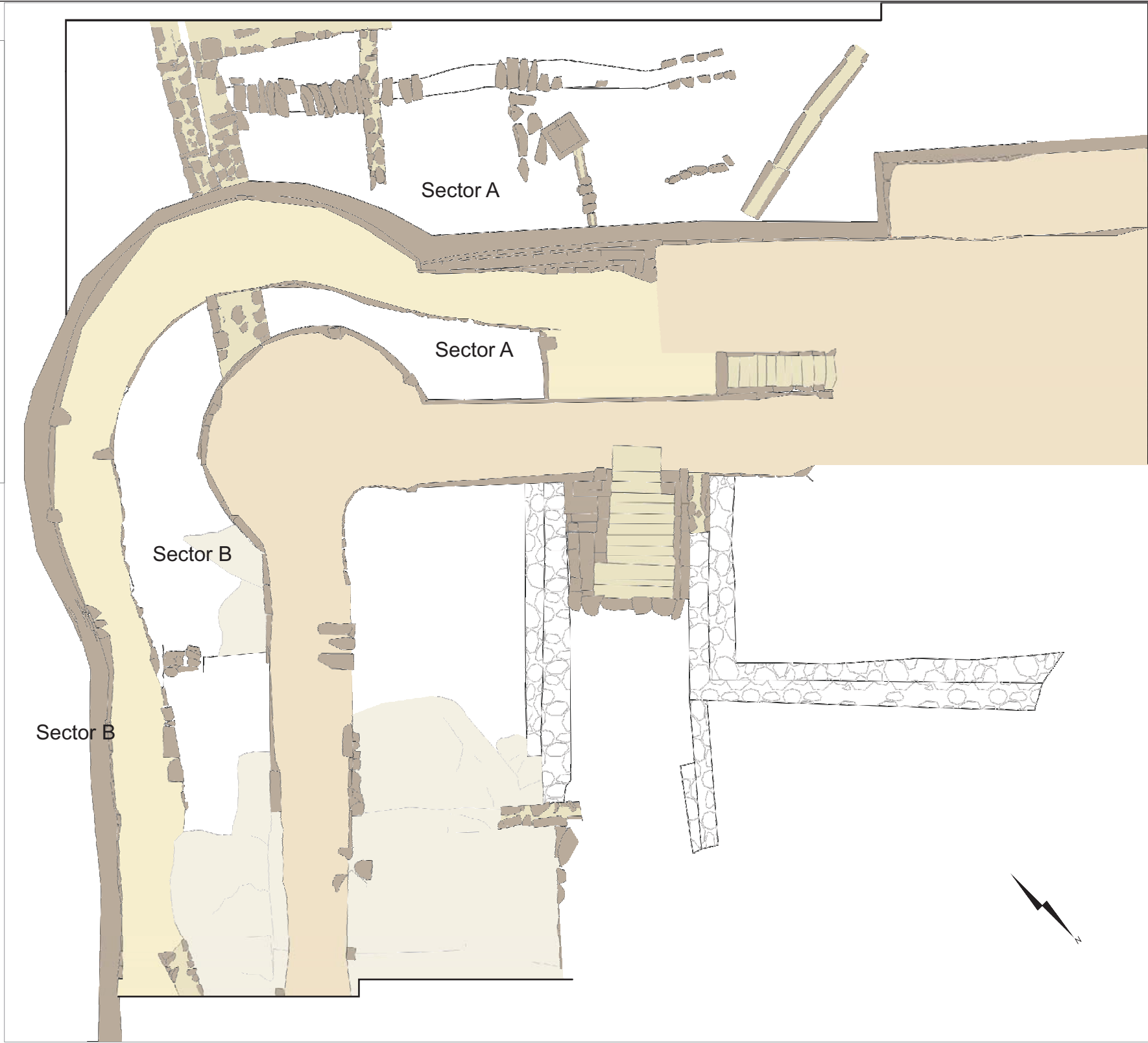
Dous aspectos do Castelo que reflicten as condicións nas que se executaron os traballos.

TRABALLOS DE RESTAURACION. 2009.

SECTOR A (Suroeste):
Limpeza e desbroce xeral.
Retirada dos restos vexetais leñosos no torreón
Identificación e clasificación de escombreyas.
Drenaxe do exterior
Recuperación de estruturas de saneamento.
Consolidación i estabilización de estruturas
Acondicionamento dos restos
Estabilización de estruturas
Restauración da antemuralla.
Acondicioamento da cabeceira da antemuralla

SECTOR B (Surleste):
Desbroce e limpeza dos restos.
Identificación e clasificación de escombreyas
Escavación na liza e no interior do recinto
Restauración de liza e muralla exterior
Acondicioamento da cabeceira da antemuralla

LEND A

- Sectores consolidados
- Restauración da muralla
- Tramos sen intervención
- Rocha

LOCALIZACIÓN

ACTUACIÓN ARQUEOLÓXICA NO CASTELO DE ROCHA FORTE

ESTRUCTURAS CONSOLIDADAS 2009

ROCHA VELLA
Santiago, A Coruña

ESCALA:

Nº DE PLANO

A INTERVENCION

En primeiro lugar e denantes de escomenzar a intervención de consolidación propiamente dita levouse a cabo una **documentación fotográfica** exhaustiva para poder comparar os resultados finais e ter toda a información orixinal das estruturas do asentamento.

Respecto a restauración, e en relación a metodoloxía de traballo, tívose en conta na restauración das estruturas que dita labor sexa sempre **reversible**, polo que os materiais uempregados necesariamente cumpren dous requisitos, por unha banda a posibilidade de refacerse en calquer momento posterior e por outra a súa durabilidad no tempo garantizando unha **perduración** adecuada da consolidación de cara a súa posta en valor para o público.

A consolidación dos elementos arquitectónicos, muros e estruturas, realizase por recrecida de fiadas, co fin de protexer as orixinais do contacto exterior e que deste xeito sufra o posible deterioro a nova fiada. Seguindo criterios de restauración, utilízanse coma **elemento diferenciador** pequenas lousas de pizarra negra, non dispostas coma líña continua senón alternadas ca propia restauración (que diferencien o restaurado do orixinal pero que non creen un elemento diferenciador entre os dous paramentos, rompendo o conxunto arqueolóxico, xa que as novas fiadas colocaranse co mesmo tipo de pedra e aparello que teñen os muros orixinais).

As argamasas empregadas para o recrecemento dos muros teñen un tratamento que asemella o orixinal, gañando certa resistencia, para o que se empregan morteiros aglutinados (APV) e tratados con consolidantes. Para rematar o tratamento dos muros procédese a un recheo das xuntas a base de terra procedente do mesmo xacemento cribada e mixturada con aditivos consolidantes.

A construción dos paramentos realízouse ao estilo propio do xacemento, dependendo do muro a tratar e o lienzo, diferente según zonas e de se tratamos muralla ou antemuralla.

O acondicionamento do sector intervído e o seu controno realízase a partir da escavación e limpeza da cabeceira dos muros de xeito que se poida documentar o trazado real das estruturas a partir da escavación. Unha vez documentada e cartografiados tódolos elementos pasamos a unha segunda fase de actuación neste tramo que consistiu na restitución e consolidación das fiadas superiores mediante recrecemento de fiadas colocando un elemento diferenciador a base de pizarra cortada no caso do que non tiveran xa debuxado esta liña divisoria no seu paramento por mor de anteriores campañas de restauración.

A pedra necesaria para as novas fases conseguíase das novas etapas de escavación cuxa selección e achegue realízase de forma manual. Tras o proceso de transporte e selección de pedras, e cos datos extraídos da escavación, iníciase o proceso de restitución.

Emprégase como argamasa un morteiro bastardo tipo M-40 a base de cal grosso e area de río enriquecido con algún aditivo calcinado como creta e arxila. Este aditivo é básico para acelerar o proceso de carbonatación do morteiro de cal. As bardas, remates e llagueados constrúiranse cun proceso de cribado manual de terra vexetal aglutinado con latex vinílico.

Como paso final destes traballos e tras a restauración colocouse un aporte terreo sobre a cabeceira e na traseira dos muros de terra limpa e sen pedras que permita o crecemento de vexetación menor e que permita o paso sen perigo para os visitantes.

O estado previo deste tramo presentaba unha superficie irregular con numerosas pedras de derrube e cun forte desnivel, o que representaba unha zona perigosa para o tránsito das persoas. Co acondicionamento deste tramo aproveitase esta superficie como zona de visita aumentando a amplitude da zona de tránsito e mellorando o seu estado de modo conséguese unha zona de tránsito que permite completar un percorrido sobre o castelo.

Este acondicionamento é reversible e non afecta ás estruturas que configuran o castelo. Ademais permite crear unha zona de paso sen perigo para as persoas que percorran o itinerario polo xacemento aumentando a seguridade e facilitando a comprensión o seguir polo interior do castelo.

A restauración da cabeceira da antemuralla permite o seu uso como zona de tránsito no percorrido polos restos do castelo.

Para levar a cabo estes traballos cóntase con persoal técnico cualificado, tanto equipo de arqueólogos, como restauradores e auxiliares especializados que consigan formar un equipo coordinado para levar a cabo as diferentes tarefas, que na maioría dos casos vanse a superpor no tempo dentro dos diferentes sectores (retirada de cascallos, carrexo de material, definición de estruturas, escavación, toma de mostras, etc.).

Filosofía da intervención

Durante o ano 2009, os traballos concentráronse na limpeza e acondicionamento do xacemento así como na consolidación das estruturas xa exhumadas en anteriores intervencións que presentan un peor estado de conservación. Estas labores realizáronse intensivamente sobre o cuadrante surl este do castelo, restando outras zonas do castelo sin intervir.

O proxecto de intervención, ten en conta que existen unha serie de actuacións de distinta natureza con obxectivo final de que os restos configuren un elemento patrimonial e de cara a futura exhibición do xacemento.

Algúns elementos plantexados no proxecto unha vez realizado o desbroce do terreo, modificáronse xa que a cobertura vexetal e as análises valorativas posteriores esixían plantexar novas solucións para solventar os novos problemas existentes.

Ainda así, toda a intervención encaminouse a estabilizar o conxunto e sentar as bases para unha futura visitabilidade do castelo.

Como dixemos nesta intervención do ano 2009 acometimos un sector do castelo, e neste senso, facíase necesaria a regularización de toda a esquina Sur da falsa braga tras sanear as zonas do derrube.

Na liza e no interior, na estancia SO intramuros, prantexábase a necesidade de reenchir alomenos 1 m. as zonas sobreescavadas. Para elo era necesario plantexar a escavación intramuros. Para extraer material de recheo. Escolleuse a zona contigua, únicamente pola súa proximidade á zona de recheo.

A antemuralla fora tratada en intervencións anteriores tímidamente, recrecendo uns 10-12 cm., entre unha e tres fiadas de pedra extramuros sen cegar ás zonas sensibles do derrube ou á zona reventada do tocón. Neste senso e en relación ao muro trasversal que foi recrecido en máis de seis fiadas, puidose constatar que a intervención foi excesiva.

As fotografías orixinais da escavación presentan a existencia dun muro pertencente á primeira ou segunda fase do castelo, cando non existía a antemuralla. Trala reconstrución de principios do século XIV esa construción foi amortizada para construír a falsa braga como reforzo defensivo.

Imaxes dos restos do muro na súa descuberta e posteriormente trala restauración do ano 2005. (publicado no Gallaecia n.25, 147-171 pp.)

Dende un punto de vista poliorcético, non ten sentido que se puidera manter na fachada exterior e de forma escalonada un muro amortizado que facilitara o acceso ao invasor.

O aproveitamento ou amortización do muro transversal queda patente de cara ao interior, onde foi reconstruído nesta campaña, pero non se reflexa ao exterior máis que nas primeiras fiadas polo que se viu na necesidade de recuperar a cara exterior do paramento do torreón como se mostra nas seguintes imaxes.

Vista dende o exterior do torreón sur da antemuralla, arriba denantes da intervención, unha vez desbrozado, abaixo, a recuperación do seu

paramento deixando o muro transversal o pe do mesmo sin continuidade en vertical.

A primeira medida foi a eliminación do tocón, Realizouse de modo manual e saneouse o conxunto, recolocando os mampuestos movidos no seu emprazamento orixinal.

Depois procedeuse ao recrecemento exterior e interior de alomenos 45 metros longitudinales de antemuralla, empregando mamposto existente recibido en seco e enripiado ao interior.

Tramo restaurado da antemuralla, no lado leste.

Do mesmo xeito o muro transversal ao interior foi restaurado e recrecido sen chegar o nivel da construcccion da antemuralla.

A consolidación e restauración de estruturas realizouse con mamposto da zona recibido en seco e enripiado ao interior como se documentou a propia construcción da antemuralla. Os mampostos con cara apisonada ou traballada colocáronse ao exterior reducindo a zona de enganche e recalzando entre mampostos para presentar unha cara lisa. Ao interior

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

ROCHA FORTE

Vista xeral do mesmo muro, perpendicular ó sistema defensivo da antemuralla pero no interior da liza, unha vez limpo e denantes da intervención.

Vista do mesmo muro, no interior da liza, unha vez definida a estrutura e consolidada.

colocáronse mampostos sen cara con recalce menos cuidado e recheo de pedra de distinto tamaño no interior, sempre aglutinada con terra e xabre da zona.

Nos muros correspondentes ás construcións anexas á primeira fase do castelo (mediados s. XIII) recibíuse o aparello concertado con morteiro de cal tinxido con pigmentos naturais e realizouse como separador da intervención, ao igual que na falsa braga, fragmentos de pizarra serrada separada cada 70 cm.

A coroación dos muros tamén se realizou con morteiro de cal tinxido e cepillado manualmente.

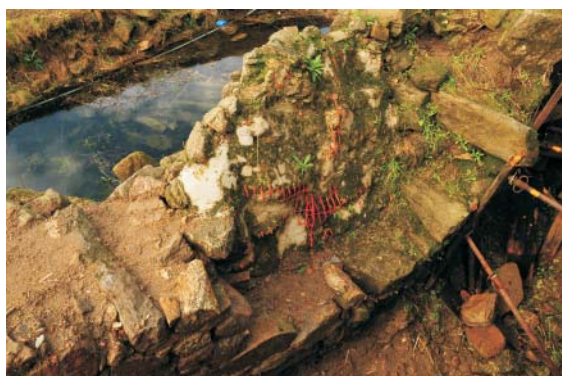
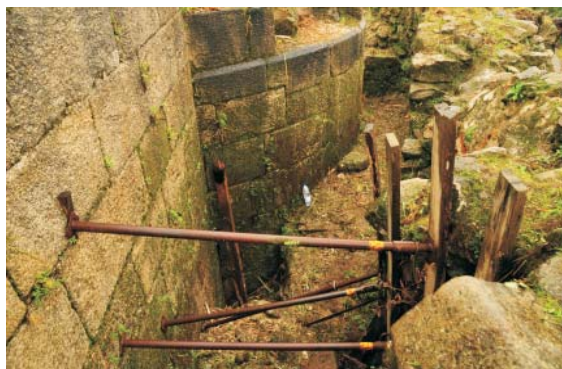
Seguindo o programa de realización de estabilizacións urxentes, efectuáronse distintas intervencións. Tamén elimináronse as zonas de entibado xunto á poterna de saída O. Trala extracción dos puntais desmontouse o paramento ata o fallo estrutural. Gardaronse tódolos mampostos e realizouse unha anastilose colocando os mesmos unha vez asentada a fiada defectuosa. De igual modo actuouse no muro norte da liza en contacto coa poterna.

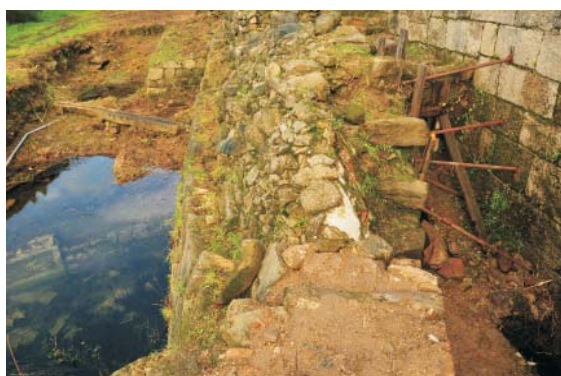
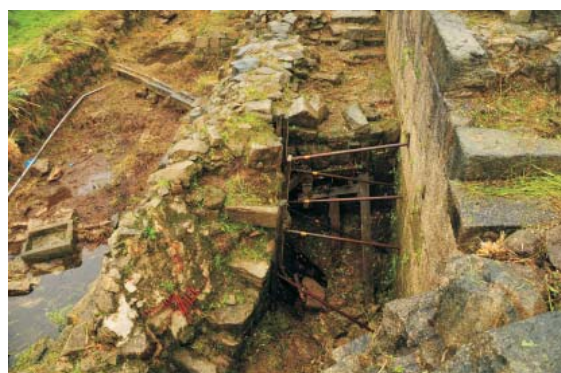
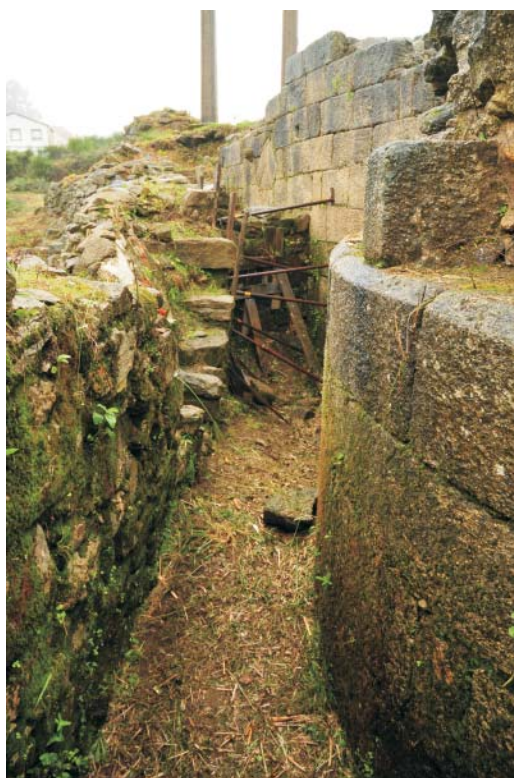
Traballos de restauración e recuperación de lienzos na antemuralla unha vez realizada a anastilose

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

ROCHA FORTE

Detalles do estado previo do muro interior da liza, no sector Oeste, asociado a poterna de entrada, totalmente apuntalado .

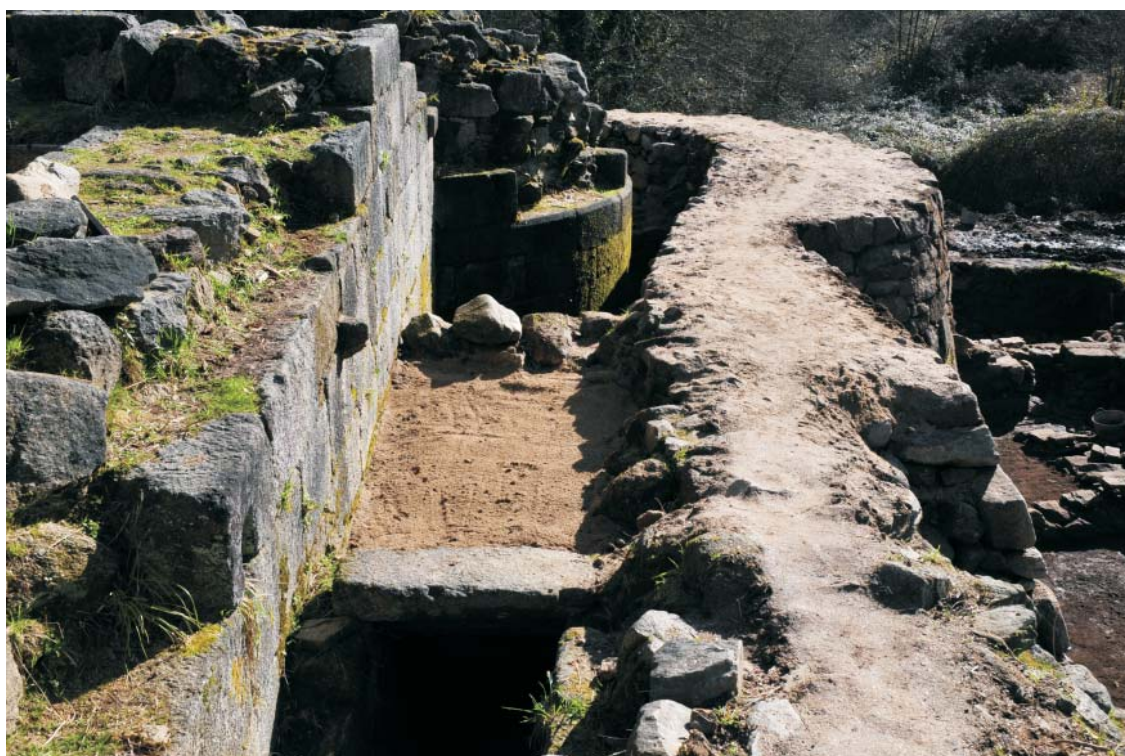
Detalles do sector Oeste da liza e do lienzo da antemuralla totalmente vencido cara ao interior e apuntalado, e con recheo ó aire, protexido minimamente cunha malla.

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

ROCHA FORTE

Vista xeral da liza no sector da poterna denantes de levar a cabo a restauración das estruturas..

O mesmo sector unha vez estabilizadas as estruturas e restaurada a antemuralla e o torreón.

Outra das actuacións fundamentais da cara á futura estabilización estrutural é a eliminación de zonas de inundación e drenaxe da zona.

Os problemas do alagamento derivan da apertura da sondaxe da propia escavación realizada extramuros do castelo. A escavación propicio o solagamento nas épocas de chuvia e a vez cortouse a saída natural da auga que nace en diversos puntos ao ser unha das zonas de brañas e desta forma creouse o estancamento artificial da auga. Nembargantes como era un punto de acometida e desagüe utilizado e creado para o propio castelo, todo o conxunto estaba dotado antigamente dunhas obras hidráulicas e de drenaxe propias do castelo. A solución tomada finalmente foi a recuperación e limpeza destas estruturas parcialmente descubertas.

A actuación reduxose á eliminación do tubo de PVC que no resolvía o problema, senon que o afectaba si acaso, e a eliminación da balsa de auga para encauzar de cara o tubo.

*Vista xeral dos restos no exterior da barbaca depois da súa escavación,
(imaxe cedida pola asociación de amigos de Rocha vella).*

Vista xeral do estado inicial dos restos do exterior da muralla e detalle da canle de saneamento unha vez retirada a auga do Sector exterior sur.

Traballos de reperfilado da sondaxe antiga, e limpeza e restitución do canle de saneamento na zona Sur.

Traballos de acondicionamento na zona exterior sur, durante a intervención

Vista xeral do estado final da canle e do perfil da sondaxe exterior.

Unha vez eliminada a balsa de auga, a limpeza de estruturas permitiu detectar a canle de saneamento. A súa limpeza interior foi un dos pasos necesarios par a posta en funcionamento das vellas estruturas hidráulicas do castelo, e unha vez limpo e consolidado, só quedaba reparar a canle de drenaxe e restituir 2 metros de canalización feitas polas obras de encauzamento trala reforma de 1320 (Berenguer de Landoria).

Como paso final realizouse o reperfilado de todo o sector escavado (perfil Oeste) retirando os aportes de terra e pedra do perfil cara o exterior e deixando de novo o perfil terreo neste sector.

Por último a estabilización estrutural rematouse co recrecemento de entre 70 cm e 1,80 m. de paramento sobre todo exterior da antemuralla co fin de evitar os continuos derrubes de recheo do paramento na zona Sur.

Vista xeral do sector exterior Oeste unha vez finalizada a intervención.

5.- TRATAMENTO DE MATERIAIS.

5.1. Descripción e inventario xeral dos materiais

Os sectores escavados durante a campaña do ano 2009 son sectores puntuais e a superficie removida de novo é mínima. O contido dos sedimentos escavados seguen as características xa precisadas polos investigadores do xacemento en campañas previas, tanto no referente a súa evolución no tempo coma a hora de definir os diferentes espazos escavados.

En liñas xerais o material arqueolóxico non foi moi abundante en relación a superficie escavada e incluso poderíamos decir pouco significativa, aínda que serva para esbozar en liñas xerais a similitud deste sector co resto do xacemento. Tamén debemos ter en conta que os materiais recollidos derivan de procesos de sedimentación distintos que condicionan as súas distintas características.

No sector 3, sito no exterior da antemuralla, que engloba a superficie escavada na zanja feita para o drenaxe xeral do alagamento non documentamos ningún tipo de material, cuestión corrente nas intervencións realizadas nos sectores asociados aos exteriores das murallas. Nembargantes durante o reperfilado recollimos un proxectil ou bolaño de granito produto das loitas do momento da destrución do castelo.

No sector 1, na estancia ó interior do castelo no lado leste, atopamos algúns anacos de cerámica revoltos entre os restos do nivel de ocupación, moi alterado polos expolios posteriores a destrución do castelo. Por riba deste nivel nos niveis de abandono e derrube non atopamos material arqueolóxico significativo.

No sector 2, na zona da liza do sector leste, escavouse un sector seguindo coa estratexia común del equipa de arqueoloxía e de restauración para a reconstrución da muralla. Neste sector documentamos material arqueolóxico moi misturado procedente dos derrubes e do nivel do abandono do castelo e polo momento so podemos falar deste derradeiro momento.

Analizando a disposición e as características dos materiais pode constarse o final violento do castelo así como o expolio e o abandono progresivo. No referente os momentos anteriores de ocupación e construción da muralla, apenas temos materiais asociados significativos nos niveis de construción da mesma.

Como xa mencionamos, en liñas xerais os materiais non son moi abundantes pero hai que destacar que se conservan ben, por mor dos procesos de derrube que selan os niveis e as características do sellado que exercen estos derrubes dos muros.

Ademais da conservación dos materiais cerámicos destaca a presenza de abundantes materiais de tipo orgánico, especialmente fauna e oso.

Destaca a presenza de malacofauna, en concreto exemplares de ostras que os investigadores asocian a súa utilización como material compoñente do amalgama da unión dos muros. Respecto os osos atopamos osos de animais grandes, seguramente ganado vacuno así como ovicápridos.

Outro dato a destacar é a presenza de material lítico sobre cantos de cuarctia e granito, en xeral, relacionados con elementos constructivos e arquitectónicos. Documentanse algúns anacos de partes decorativas do edificio como un capitel e resto dunha columna.

Respecto a outros utensilios ademáis das tapadeiras de pedra, cabe destacar un pequeno bruñidor ou alisador de cerámica.

Segun ven sendo habitual nas intervencións sobre o castelo, atopamos do mesmo xeito restos de bolaños de varios tamaños que proceden dos proxectiles do asedio que foi sometida a fortaleza.

A presenza de metais por outra parte é moi baixa, e os que se documentaron atopanse nun estado de conservación regular. Documentáronse algúns materiais asociados a elementos de suxección, como cravos, unha argola ou placas e remates de ferro, aínda que tamén un pequeno xunque para traballos artesanais de menos envergadura. Tamén consérvanse, e anacos de dous coitelos e unha punta de frecha de sección triangular con enmangue tubular.

Destaca a aparición dalguna anaco de ferradura e de dous estribos que teñen forma de pera, e unha lengüeta de suspensión formada por dúas chapas soldadas.

Estos restos evidencian a existencia de cabalerías, dato que xa foi recollido nas intervencións previas, xa que tiña aparecido un bocado dun cabalo.

Respecto o material numismático atopamos un anaco dunha moeda ilexible e outra que poido identificarse cunha branca de Enrique IV, documentada no sector 1, no nivel de abandono o que nos proporciona unha data para a derradeira fase do castelo.

Tamen podemos mencioar a aparición dun anaco de vidro, en concreto dun asa dunha cunca atopada no sector 2.

Os materiais documentados no transcurso dos traballos de escavación recibiron un primeiro tratamento, que constou do lavado, e inventario xeral dos distintos tipos de materiais do xacemento, de forma que tivemos unha vez acabados os traballos de escavación unha valoración obxectiva da tipoloxía cerámica e da cronoloxía nos diferentes espazos documentados do xacemento.

Respecto os materiais cerámicos, estes apareceron no sector 1 e 2 asociados a escavación da liza e a interior do castelo.

Unha vez lavadas e clasificadas, levouse a cabo a reconstrucción das mesmas, onde se intento reconstruír cada peza na medida do posible, comprobando así o grado de fragmentación das cerámicas e o grado de alteración dos niveis.

Unha vez feita a reconstrucción de forma provisional e de separar, no caso dos materiais cerámicos, os anacos amorfos dos que teñen forma, procedeuse a siglar e numerar as pezas.

Na derradeira fase de estudio dos materiais, realizouse un inventario descritivo dentro dunhas fichas determinadas para cada tipo de material nas que se especifican as formas, o material, as decoracións, etc., para finalmente se clasificalos tipolóxicos e cronoloxicamente. Este traballo depende da súa clasificación i é diferente para cada tipo de cerámica. Dos elementos máis representativos fíxose unha selección previa e unha tipoloxía representativa do xacemento, documentándose a súa descrición, tamaño e os tipos máis abundantes. Unha vez acabado o análise dos materiais, realizouse o estudio espacial dos restos e a súa situación dentro dos espazos definidos no xacemento, individualizando cada peza.

5.2. Os materiais arqueolóxicos

MATERIAL CERAMICO

Os materiais presentan unhas características asociadas as dos niveis onde atopanse. Neste caso o máis destacado respecto aos materiais cerámicos asociados tanto a estancia interior como a liza da antemuralla do sector Leste, é a súa aparición en niveis de derrube e colmatación tras o abandono, o que condiciona que aparezcan os anacos cerámicos moi rodados e moi esnaquizados.

As cerámicas son practicamente todas elas reductoras, aínda que tamen atopanse algunhas reductoras, e destaca tamén a ausencia de cerámicas foráneas como as louzas que aparecen de forma moi escasa.

Os anacos cerámicos pertencen practicamente a cerámicas de cociña y abunda en maior medida as vasixas ou olas de forma globular, algunhas con restos de queimado exterior, aínda que se rexistra a presenza dalgún anaco de orza ou peza de almacenamento. Destaca tamen a presenza dalgunha pequena xarra cun mellor acabado. En xeral os anacos conservados seguen a tónica dos achadegos cerámicos documentados nas campañas anteriores no castelo, especialmente na zona da liza que é onde atopouse a maior cantidade de materiais arqueolóxicos.

Coma se pode apreciar as cerámicas son escasas en comparación cos achadegos no interior do poboado, en total case contamos con case 600 pezas no inventario xeral, que é unha mínima parte se pensamos que ata de agora nas escavacións pervias atoparonse máis de 15.000 anacos cerámicos.

A totalidade dos materiais presentan estan feitas a torno e presentan características da época baixomedieval con un repertorio que deriva da cerámica gris altomedieval.

Tipolóxicamente destacar as olas e non abundan as decoracións, agás un par de exemplares, un deles con liñas incisas onduladas e outro con baleirados regulares na ombreira da peza. As formas máis comúna son olas reductoras co borde sainte e sinuoso onde so nalgúns casos se lle marca o pescozo e con inflexións nos bordes, algunhas deles presentan o labio moldurado para a colocacion de tapadeiras. As pastas en xeral son bastante depuradas con desgrasantes finos o medios e base micácea de cores escuros.

Destaca únicamente o achadego dunha cunca de loza con liñas decoradas en pintura azul de orixe probablemente de orixe levantino.

INVENTARIO XERAL DE MATERIAIS

INVENTARIO XERAL DE MATERIAIS

CASTELO DE ROCHA FORTE, Santiago de Compostela, 2009

UE	Nº Inventario	MATERIAL CERÁMICO					MAT. LÍTICO			VIDRO	METAIS					MATERIAL ORGÁNICO					M. Const.		OUTRO	TOTAL
		C.Común	C. Especial	Ánfora	Outras Prod	Outros	L. mobiliario	Útiles líticos	Vidro	Escoria	Ferro	Bronce	Outros	C-14	Antracol.	Osos	Terras	Outros						
		Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla	Nº T. Sigla			

SECTOR 1

1	RF.09.1.1																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
---	-----------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

SECTOR 2

1	RF.09.2.1																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
---	-----------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

SECTOR 3

RF.09.Perfil W								1	1															1
----------------	--	--	--	--	--	--	--	---	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	---

SECTOR	MATERIAL CERÁMICO					MAT. LÍTICO		VIDRO	METAIS				MATERIAL ORGÁNICO					M. Const.	OUTRO	TOTAL
	C.Común	C. Especial	Ánfora	Outras Prod	Outros	L. mobiliario	Útiles líticos	Vidro	Escoria	Ferro	Bronce	Outros	C-14	Antracol.	Osos	Terras	Outros			
	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	Nº T.	
SECTOR 1	14			1		6	3			5	1	2			65		48			145
SECTOR 2	228					2		1		6					56		112			405
SECTOR 3						1														1
TOTAL	242			1		9	3	1		11	1	2			121		160			551

DESCRIPCIÓN MATERIAL CERÁMICO SELECCIÓN

Abreviaturas Cerámica Selección:

TIPOS

1.- ORZAS

- 1A.- Sin inflexión interior.
- 1B.- Con inflexión interior.

2.- VASIXAS E OLAS

- 2A.- Volta normal e sinxela.
- 2B.-Con orellas.
- 2C.-Con borde interior para tapa.
- 2D.-Con inflexións.
- 2E.-Volta sen colo globular.
- 2F.-Colo recto e alto.
- 2G.-Oliña pequena con colo recto (casi recto).
- 2H.-Oliña pequena con colo sainte (moitas veces decorado con rodiña).
- 2I.-Oliña indeterminada pero pequena.

3.-VASO SUBCILÍNDRICO

4.-XARRAS

- 4A.-Xarra gris.
- 4B.-Xarriña.

5.-CUNCOS E FONTES

- 5A.-Cuncos borde entrante.
- 5B.-Fontes.
- 5C.-Fontes con parede recta.
- 5D.-Tazón.

6.-TAPA

7.-MORTEIRO

BORDES

S: sainte

S/I: Sainte incipiente

S/Md: Sainte con moldura

EN:entrante

VL:volto

IN:inflexións

PL: plano

PL/SA: plano sainte

PL/EN:plano sainte

PL/RC:plano recto

Rc:recto

Eg:engrosado

INT:inflexión para tapa (Rc/INT:recto con inflexión para tapa...)

ASAS

AX:asa xeminada

AP:asa plana

AC:asacilíndrica

ATL:asa trilobulada

AS:asa semicircular

ASF:asa sección faba

AT:asa con tope

AR:arranque de asa

AB: asa en cinta cos bordes voltos

AO:asa de orellas.

AI:asa interior

Ar:arranque de asa

FONDOS

FP:fondo plano
FPP:fondo de pé plano
FM:fondo con moldura
FpA:fondo de pé alto

CORES

N:negro
Gr:gris
Pd:pardo
Es:escuro:
Av:Avermellado, alaranxado
Cl:claro
Bl:branco
Oc:ocre

DESGRASANTES

Fn:fino
Md:mdio
Gr:groso

PEZA

M:mínima
P:parcial
T:total

DECORACIÓNS

LB:liña bruñida
RB:retícula bruñida
LBP:liña paralela vertical
AC:acanaladura
 ACS:sinxela
 ACD:dobre
 ACT:triple
 Acv:vertical
Dg:Dixitacións
Mm:Mamelóns
Cr:cordóns
 Crv:cordón vertical
 Crl:cordón inciso
Pt:puntilleado
In:incisións:
 Inv:Incisións verticais
 Ins:incisións forma de “S”
 Inlo:incisión liña ondulada
 Ine:incisión en espioral
 Inq:incisión oblícua
St:estampillado
 Stac:estampillado círculos concéntricos
 Stp:estampillado de patos
 Sts:estampillado de semicírculos
Sp:espatulado
MD:moldura
 Mdu:moldura con ungulacións
 Mdd:moldura con dixitacións
 Mdi:moldura incisa
Ip:impresións

Ipl:impresión de liña de puntos
Ipc: impresión de círculos
Bq:baquetón
Bqi:baquetón inciso
PI:pintado
PIL:liñas
PIB:bandas
Un:ungulación
Rd:rodiña

LOCALIZACIÓN DAS DECORACIÓNS

Bo:Borde
A:Asa
Co:Colo
H:Hombro
Pa:Panza
F:Fondo
In:Interior
E:Exterior
H:Hombro
Ind:Indeterminado

CERAMICA: SELECCIÓN.

Castelo de Rocha Forte, 2009
Santiago de Compostela

UE	SIGLA		DEFINICIÓN					COR			PASTA		TRATAMIENTO										DECOR		DEB
	Nº Inventario	N											ENG												
			CRN	TIPO	BOR	FON	OTR	I	E	X	C	DE	CO	LC	AL	BR	SP	TR	CO	LC	LO	LO	tipo	color	

Sector 1

4	RF.09.1.4	16	Mv		S					Pd	Pd	Fn			X									E	Md	
		17	Mv		S/In					Av	Gr	Fn			X											
		18	Mv		S/In					Pd	Pd	Fn			X											
		19	Mv		S			Es	Pd		Pd	Fn			X											

Sector 2

7	RF.09.2.7	1	Mv		S/In					Av	Av	Md						X								
		2	Mv			FP				Es	Pd	Md			X											
		3	Mv		S/Vl			E	Pd		Gr	Md			X											
		4	Mv		S					Pd	Pd	Md			X											
		5	Mv		Vl					Es	Es	Md			X											
		6	Mv		S/In					Es	Es	Md						X								
		7	Mv			FP	Pa			Es	Es	Md			X											
		8	Mv		Vl			Es	Pd		Gr	Md						X								
		9	Mv		S		Cu	Es	Pd		Pd	Md			X											
		10	Mv			FP		Av	Pd		Av	Md						X								
		11	Mv		Vl/En		Cu			Es	Pd	Fn						X								
		12	Mv			FP	Pa			Pd	Gr	Fn						X								
		13	Mv		S/In					Gr	Gr	Fn						X								
		14	Mv		S/In					Es	Gr	Md			X							E	Dg			
		15	Mv		S					Es	Gr	Md						X								
		16	Mv			Fp				Av	Av	Md						X								
		17	Mv		Vl			Es	Av		Gr	Md						X								
		18	Mv		S		Pa	Es	Pd		Pd	Md						X								
		19	Mv		S/In			Pd	Es		Pd	Md						X								

UE	SIGLA		DEFINICIÓN					COR			PASTA		TRATAMIENTO								DECOR		DEB		
	Nº Inventario	N											ENG						ESMAL					LO ZA	
			CO	LC	AL	BR	SP	TR	CO	LC															
			CRN	TIPO	BOR	FON	OTR	I	E	X	C	DE	CO	LC	AL	BR	SP	TR	CO	LC	LO ZA	LO	tipo	color	

Sector 2

7	RF.09.2.7	20	Mv		S		Cu/Pa	Av	Pd		Av	Md			X								E	Dg		
		21	Mv				Ind			Es	Es	Fn						X					E	Dg		
		22	Mv			Fp	Pa	Pd	Es		Pd	Md			X											
		23	Mv		S		Cu/Pa	Gr	Pd		Gr	Fn						X								
		24	Mv			Fp	Pa			Pd	Pd	Md			X											
		25	Mv				Ao			Pd	Pd	Fn			X											
		26	Mv		S			Es	Av		Av	Fn						X								
		27	Mv		S/In			Es	Pd		Pd	Fn						X								
		28	Mv		S		Cu			Pd	Pd	Md						X								
		29	Mv		S					Pd	Pd	Fn						X								
		30	Mv		S		Cu			Es	Es	Md						X								
		31	Mv			Fp	Pa			Pd	Pd	Fn						X								
		32	Mv			Fp	Pa	Cl	Pd		Cl	Fn						X								
		33	Mv		S/In		Cu/Pa			Es	Es	Fn						X								
		34	Mv		En					Es	Pd	Fn						X								
		35	Md	5	En	Fp	Pa			Bl	Cl	Fn							X	I		PIL		Az		
		36	Md				Ind	Cl	Vd		Cl	Fn						I	Vd	E		E	Bq			
		37	Mv		E			Es	Pd		Pd	Fn			X											
		38	Mv	Oliña	S		Cu/Pa			Av	Av	Md						X								
		39	Mv				Cu			Es	Pd	Md						X								
		40	Mv		S/In					Pd	Pd	Fn						X								
		41	Mv		S/In					Es	Pd	Fn						X								
		42	Md		En			Cl	Vd		Cl	Fn						I	Vd	E						
		43	Mv			Fp	Pa			Av	Gr	Fn						X								

DESCRIPCIÓN MATERIAL CERÁMICO AMORFOS

SECT	UE	NºINVENT.	ASPECTO	TAMAÑO		PASTA		TRATAMIENTO						TOTAL
				GR	PQ	GROS	FINO	AL	ESP	BR	ENG	TR	ESMAL	

SECTOR 1

1	4	RF.09.1.4	OSCURAS											
			PARDA/OCRE		7		7	7						
			PARD./REDUC.											
			AVERMELL.											
			AVERM./REDUC.											
			GRISES		1		1	1						
			CLARAS											
			OCRES											
			ESMALTE		1		1							
			LOUZA		1		1							
													10	

SECTOR 2

2	7	RF.09.2.7	OSCURAS	2	52	2	52					52		
			PARDA/OCRE	2	72	2	72	1		1		72		
			PARD./REDUC.											
			AVERMELL.		31		31	30		1				
			AVERM./REDUC.											
			GRISES		8		8					8		
			CLARAS		4		4					4		
			OCRES		14		14						14	
			ESMALTE											
			LOUZA											
													185	

DESCRIPCIÓN MATERIAL METÁLICO

Metal: Ferro

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
1	4	RF.09.1.4.4	Estribo	15	12		272

Descrición	Debuxo	Foto
Estribo en forma de pera, a lengüeta de suspensión está formada por dúas chpas soldadas. O taco é unha chapa soldada roma que cobre o estribo. Conservación mediana xa que presenta bastantes excrecencias e aparecen restos adheridos á parte posterior da cabeza.		☒

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
1	4	RF.09.1.4.5	Estribo	15	12		252

Descrición	Debuxo	Foto
Estribo en forma de pera, a lengüeta de suspensión está formada por dúas chpas soldadas. O taco é unha chapa soldada roma que cobre o estribo. Conservación mediana xa que presenta bastantes excrecencias e aparecen restos adheridos á parte posterior da cabeza.		☒

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
1	4	RF.09.1.4.6	Ferraxe forma de "U"	17,5	10,8	,04	151

Descrición	Debuxo	Foto
Trátanse de dous fragmentos dunha lámina en forma de "U". O estado de conservación é mediano xa que presenta bastantes concrecións e excrecencias. As dimensións son de 17,5 cm de longo 10,8 cm de ancho e un grosor de 0,4 cm.		☒

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
1	4	RF.09.1.4.7	Ferradura	11,8	10,8	0,6	252

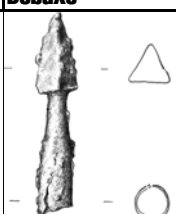
Descrición	Debuxo	Foto
Ferradura con bastantes concrecións. As dimensións son de 11,8 cm de longo, 10,8 cm de ancho e un grosor de 0,6 cm.		☐

Metal: Ferro

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
1	4	RF.09.1.4.8	Cravo	5,3	0,9	0,9	9

Descrición	Debuxo	Foto
Cravo de ferro co sombreiro fragmentado, non se coñece a sección xa que presenta abundantes concrecións. As dimensións son de un longo de 5,3, e o grosor de 0,9 cm.		☐

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.45	Punta de frecha	6,7			20

Descrición	Debuxo	Foto
Trátase dunha punta de frecha de sección triangular con enmangue tubular. As dimensións: unha lonxitude de 6,7 cm, a punta ten unha lonxitude de 2,8 cm e un grosor de 1,4 cm, o enmangue ten unha lonxitude de 3,9 cm, e un grosor de 0,5 a 1,2 cm. O estado de conservación é bo.		☒

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.46	Indeterminado	4,9	6,1	0,7	72

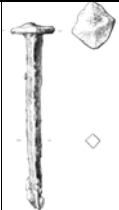
Descrición	Debuxo	Foto
Peza de forma rectangular plana cunha perforación na parte máis superior. Presenta moitas concrecións. As dimensións son de 4,9 cm de longo, 6,1 cm de ancho e un grosor de 0,7 cm.		☐

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.47	Ferradura	10,3	3,9	1	86

Descrición	Debuxo	Foto
Fragmento de ferradura (a metade aproximadamente) Mala conservación xa que presenta abundantes concrecións. As dimensións son de 10,3 cm, o ancho vai dende 3,9 a 1,8 cm e o grosor de 1 cm.		☐

Metal: Ferro

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.48	Cravo	13,8	0,6	0,6	73

Descrición	Debuxo	Foto
Cravo de grandes dimensións de sección cadrada e de cabeza romboidal con aristas insinuadas. As dimensións son de 13,8 cm de longo, e o grosor de 0,6 cm. O estado de conservación é bo.		☒

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.49	Cravo	4,4	0,6	0,3	10

Descrición	Debuxo	Foto
Cravo con cabeza plana e redonda e algo torsionada. A sección do corpo é cadrada e fáltalle a punta. As dimensións: 4,4 cm de lonxitude, a cabeza ten un diámetro de 1,9 cm. O estado de conservación é bo.		☒

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.50	Cravo	5,7	0,7	0,7	10

Descrición	Debuxo	Foto
Cravo de sección cadrangular e de cabeza cadrada. A punta é máis ancha na parte onde une coa cabeza e vaise estreitando hacia o extremo. As dimensións son de unha lonxitude de 5,7 cm e un grosor que vai dende os 0,7 cm aos 0,3 cm na parte máis estreita.		☐

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.51	Cravo	5	0,5	0,5	9

Descrición	Debuxo	Foto
Cravo de sección cuadrangular e de cabeza hexagonal plana. A punta é máis ancha na parte onde une coa cabeza e vaise estreitando hacia o extremo. As dimensións son de unha lonxitude de 5 cm, un ancho de 0,6 cm e un grosor de 0,4 cm.		☒

Metal: Ferro

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.52	Coitelo	13,4		0,2a0	17

Descrición	Debuxo	Foto
Trátase de dous fragmentos dun coitelo. A folla fátalle a punta e parte do emgange. As dimensións: longo 13,4 cm, o longo da folla é de 10,7 cm, o ancho de 1,3 cm e o grosor de 0,2 cm aproximadamente. O mango ten un longo de 2,3 cm, o ancho de 0,6 cm e o grosor de 0,3 cm. O estado de conservación é regular xa que presenta bastantes concrecións. Núcleo metálico regular.		☒

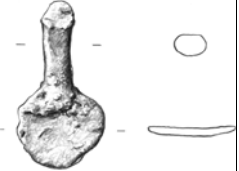
Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.53	Cravo	7,2	0,7	0,7	14

Descrición	Debuxo	Foto
Cravo de ferro de sección cuadrangular. Conserva o sombreiro aínda que está fragmentado, a punta vaise estreitando hacia un dos extremos o cal curva. A preza presenta bastantes concrecións. As dimensións son de un longo de 7,2 cm e un grosor que oscila entre os 0,7 aos 0,3 cm.		☐

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.54	Ferradura	9,8	9,4	0,2	128

Descrición	Debuxo	Foto
Ferradura. Aprécianse tres perforacións para os cravos, e se intúe un máis. As dimensións son de 9,8 cm de longo, 9,4 cm de ancho e 0,2 cm de grosor. O ancho do arco é de 1,7 cm, o ancho da rama é de 2,9 a 1,1 cm.		☒

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.55	Indeterminado	5,8			24

Descrición	Debuxo	Foto
Fragmento de ferro con forma de estatuliña. Presenta unha cabeza casi discoidal e plana e corpo cilíndrico, algo aplastado. As dimensións: cabeza: 3 cm de ancho e 0,3 cm de grosor e o corpo: 3,2 cm de longo e 1 cm de ancho. Presenta un bo estado de conservación.		☒

Metal: Ferro

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.56	Cravo	4,2	0,9	0,9	10

Descrición	Debuxo	Foto
Cravo de sección cuadrangular e cabeza plana e fragmentada. A punta vaise estreitando hacia un dos extremos. As dimensións son de 4,2 cm de longo, e un grosor que vai dende os 0,9 aos 0,5 cm.		☐

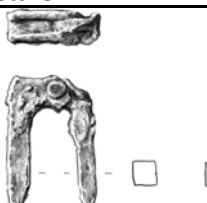
Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.57	Indeterminado	4,3	1,2	1,2	26

Descrición	Debuxo	Foto
Barriña de ferro maciza de sección cuadrangular. As dimensións son de un longo de 4,3 cm e un ancho de 1,2 cm.		☐

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.58	Cravo	2	0,6	0,6	3

Descrición	Debuxo	Foto
Cabeza dun cravo plana e fracturada. Conserva o arrinque da punta. As dimensións son de 2 cm de longo, o ancho do sombreiro 2cm e o grosor de 0,4 cm, a punta ten un grosor de 0,6 cm.		☐

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.59	Peza articulada	2,8			27

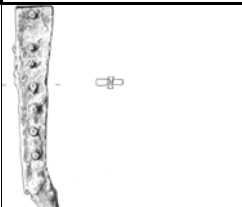
Descrición	Debuxo	Foto
Trátase de dous corpos articulados se sección rectangular e cadrada, en ángulo resto que unen mediante unha rótula e unidas por un remache. As dimensións son de 2,8 cm de longo, o grosor da peza de sección cadrada é de 0,65 cm e o de sección rectangular é de 0,6 a 0,4 cm. Presenta un bo estado de conservación.		☒

Metal: Ferro

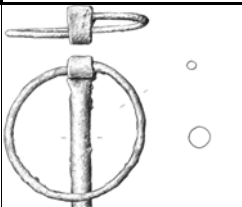
Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.60	Praca	25	2	0,5	47

Descrición	Debuxo	Foto
Praca de ferro alongada (und os extremos é recto e o outro curva) con dúas perforacións circulares en ambos extremos e outro central, onde irían os remaches. Probablemente se trate dun aplique dunha porta ou para unha unión entre táboas. As dimensións son de 25 cm de longo, un ancho de 2 cm e un grosor de 0,5 cm		☐

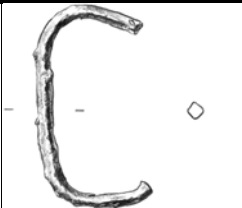
Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.61	Mango de coitelo	11,8	2,1	0,5	38

Descrición	Debuxo	Foto
Trátase dun mango de coitelo e o arranque da folla. O mango remata en ángulo recto e estréitase ao chegar a folla. Consérvanse os oito remaches que suxeitaban á madeira, que xa non se conserva. As dimensións: 11,8 cm de longo 2,1 a 1,3 cm de ancho e 0,5 cm de grosor na parte máis grossa. O estado de conservación é bo a pesares de presentar bastantes concrecións. O núcleo metálico en bo estado.		☒

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.62	Argola	7,5	0,5	0,5	84

Descrición	Debuxo	Foto
Trátase dunha varilla que encaixa nun soporte con forma de espigón . Presenta unha cabeza plana algo curvada, nun extremo, e alongada. As perforacións onde se inserta o aro circular atópanse desprazadas unha respecto a outra.As dimensións: aro cun diámetro de 7,5 cm e un grosor de 0,5 cm. O soporte ou agulla ten un corpo cun longo de 7,2 cm e un grosor de 1,1 cm, e a cabeza presenta 1,3 cm de longo por 1,1 cm de ancho e un grosor de 2,1 cm. Presenta un bo estado de conservación.		☒

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.63	Barriña	5,5	0,4	0,4	5

Descrición	Debuxo	Foto
Barriña fina de ferro con forma de "U" e de sección cadrada. As dimensións son de 5,5 cm de longo, e 0,4 cm de ancho e de grosor.		☒

Metal: Ferro

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.64	Punta de coitelo?	8,3	2,6	0,3	34

Descrición	Debuxo	Foto
Possible punta de coitelo curvada. Praca de ferro plana e curvada máis ancha nun dos extremos e vaise estreitando hacia a punta. As dimensións: 8,3cm, o ancho vai dende os 2,6 aos 0,6 cm, e o grosor 0,6 cm.		☐

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.65	Indeterminado	6	1,4	1,4	14

Descrición	Debuxo	Foto
Ferro de forma tubular de sección circular, que se vai estreitando hacia a punta. Oco no interior. As dimensión son de unha lonxitude de 6 cm e un grosor que vai dende os 1,4 aos 0,7 cm.		☐

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.66	Praca	5,3	0,6	0,2	3

Descrición	Debuxo	Foto
Praquiña de ferro plana e de sección rectangular. As dimensións son de 5,3 cm de longo, 0,6 cm de ancho e un grosor de 0,2 cm.		☐

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.67	Cravo	8,1	0,6	0,5	14

Descrición	Debuxo	Foto
Cravo con punta bastante longa e de sección rectangular. Conserva o sombreiro aínda que está fragmentado. A punta vaise estreitando hacia un dos extremos. As dimensións son de 8,1 cm de longo, o ancho vai dende os 0,6 aos 0,3 cm, e o grosor varia entre 0,5 e 0,2 cm.		☐

Metal: Ferro

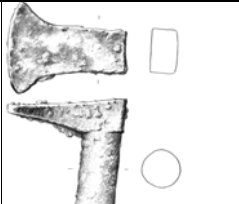
Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.68	Cravo	9,8	0,9	0,9	21

Descrición	Debuxo	Foto
Cravo con punta bastante longa e de sección cuadrangular. Conserva o sombreiro aínda que está fragmentado. A punta vaise estreitando hacia un dos extremos e tamén curva un pouco. As dimensións son de 9,8 cm de longo, o grosor varia dende os 0,9 a 0,4 cm.		☐

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.69	Punta de ferro	3,3	0,6	0,6	3

Descrición	Debuxo	Foto
Punta de ferro probablemente pertencente a un cravo de sección cuadrangular, o ancho vaise estreitando hacia a punta da peza. Fáltalle a cabeza. As dimensións: 3,3 cm de longo, un ancho vai dende 0,6 a 0,3 cm.		☐

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
2	7	RF.09.2.7.70	Xunque				493

Descrición	Debuxo	Foto
Xunque dunha soa peza que se divide en dous corpos: unha cabeza con superficie plana, extremo ensanchado curvo convexo e outro recto. O pé, cilíndrico macizo. As dimensións son: cabeza: extremo curvo 5,8 cm de ancho, extremo recto 2,6 cm de ancho e o diámetro do pé 2,4 cm. O estado de conservación é bo a pesares de ter algunhas concrecións e excecencias. Conserva un bo núcleo metálico.		☒

Metal: Bronce

Espacio	UE	Sigla	Definición	Lg.	An.	Gr.	Peso
1	4	RF.09.1.4.15	Indeterminado	4,2	0,8	0,5	9

Descrición	Debuxo	Foto
Pequena peza de bronce cos extremos aplanados e circulares e con dous pequenos ollais nos mesmos. Corpo cunha arista central e de sección triangular. Dimensións 4,2 cm de longo o ancho de 0,8 a 1,2 cm e o grosor de 0,5.		☒

OUTROS MATERIAIS

MATERIAL LÍTICO: DESCRIPCIÓN

SECTOR	UE	NºINVENTARIO	DEFINICIÓN	SOPORTE	Dimensions cm.			FOTO	DB
					Lg	An	Gr		
1	4	RF.09.1.4.1	Tapa en esquisto moi micácea con forma discoidal pana.	Esquisto	12	12	2		
		RF.09.1.4.2	Pequeno canto de esquisto con forma apuntada. Afiador.	Metaarenisca	7,6	3,7	1,9		
		RF.09.1.4.3	Canto de esquisto truncado nun dos extremos. Presenta improntas de desgaste nunha das caras. Afiador.	Metaarenisca	11	5,5	3,1		
1	4	RF.09.1.4.9	Tapa semiesférica e de sección circular.	Granito	25,3	25,3	9		
		RF.09.1.4.10	Tapa semiesférica e de sección circular.	Granito	16	16	6,8		
		RF.09.1.4.11	Bolaño, proxetil.	Granito	13,2	13,2	13,2		
		RF.09.1.4.12	Fragmento de fuste liso de sección circular, dunha columna.	Granito	11,1	12,7	12,7		
		RF.09.1.4.13	Fragmento de fuste liso de sección circular, dunha columna.	Granito	11,3	13,8	13,8		
		RF.09.1.4.14	Fragmento dun fuste liso de sección circular dunha columna reaproveitado para empregalo como bolaño.	Granito	22,5	16,1	16,1		
2	7	RF.09.2.7.71	Fragmento dun capitel gótico de sección circular. Decorado en catro puntos con motivos vexetais.	Granito	12,3	15,6	15,6		
		RF.09.2.7.72	Fuste modulado gótico fragmentada na parte inferior a outra presenta unha especie de ábaco de sección rectangular. Está decorada en ambas caras mediante dúas acanaladuras verticais que rematan en perlas.	Granito	37	16,5	24,5		
3		RF.09.3.Perfil W.1	Bolaño, proxetil.	Granito	9,1	9,1	9,1		

MATERIAL VIDRIO: DESCRIPCIÓN

SECTOR	UE	NºINVENTARIO	DEFINICIÓN	SOPORTE	Dimensiones cm. Lg An Alto			Dec	Cor	Deb
2	7	RF.09.2.7.47	Borde sainte	Vitreo				Non	Dorado	

MATERIAL CERÁMICO, FICHAS: DESCRIPCIÓN

SECTOR	UE	NºINVENTARIO	DEFINICIÓN	SOPORTE	Dimensiones cm. Lg An Alto			Dec	Cor	Deb
1	4	RF.09.1.4.20	Ficha Discoidal plana	Cerámico	3,2	3,2	0,5	Non	Parda	

MATERIAL ORGÁNICO: DESCRIPCIÓN

SECTOR	UE	NºINVENTARIO	DEFINICIÓN	SOPORTE	Peso en gramos	FOTO	DB
1	4	RF.09.1.4	Se tratan dun conxunto de 65 ósos registrados neste sector entre os que se atopan fragmentos de vértebras, colmillos, molares e mandíbulas, costelas... principalmente de vacún, de cabalos e algún de xabarín.	óso	1098		
		RF.09.1.4	Se tratan de 48 conchas de ostras, unha dunha alxeixa e dun berberecho.	malacofauna	1510		
2	7	RF.09.2.7	Se tratan de 56 ósos registrados neste sector entre os que se atopan vértebras, costelas e algún molar. Os ósos pertencen pricipalmente a vacas.	malacofauna	679		
		RF.09.2.7	Se tratan de 111 conchas de ostras e unha dunha alxeixa.	malacofauna	3059		

NUMISMÁTICA

ROCHA FORTE Santiago de Compostela

NUMISMÁTICA

SECTOR 1

Lámina 1 de 1

1

RF.09.1.4.21

SIGLA	RF.09.1.4.21	Material	Bronce
TIPO	Branca de Enrique IV	Peso	1.3 gr.
ANVERSO	ENRICVS DEI G	Mod.	20 mm.
REVERSO	ENRICVS QVARTVS REX CASTELL	Eixo	6 horas.
CRONOLOXIA	1454-1471.	CECA	Sevilla

Descrición: Anverso: ENRICVS DEI GRATIA REX ao redor dun círculo que contén un castelo con S (ceca) debaixo, dentro dunha orla de 6 lóbulos. Reverso: ENRICVS QVARTVS REX CASTELL ao redor dun círculo que contén un león dentro dunha orla de 6 lóbulos. Decoración de dobres roeles entre a orla circular e a orla lobulada no anverso e reverso

Conservación:

Atópase en bo estado de conservación.

2

RF.09.1.3.1

SIGLA	RF.09.1.3.1	Material	Prata
TIPO	--	Peso	1.20 gr.
ANVERSO	Illexible	Mod.	23 mm.
REVERSO	Illexible	Eixo	-- horas.
CRONOLOXIA	--	CECA	

Descrición:**Conservación:**

A peza está fragmentada á metade.

0 1 5cm.

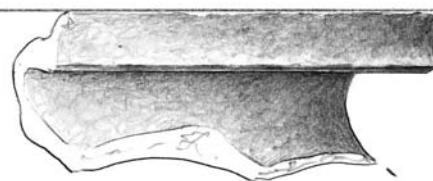
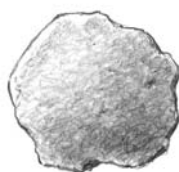
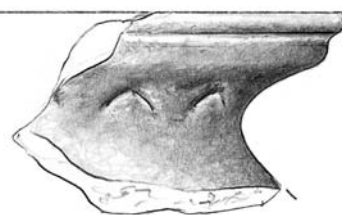
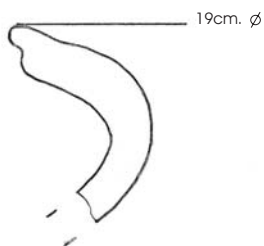
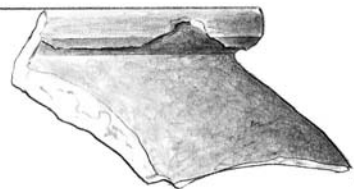
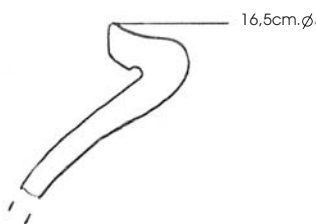
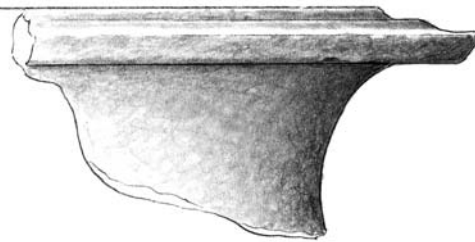
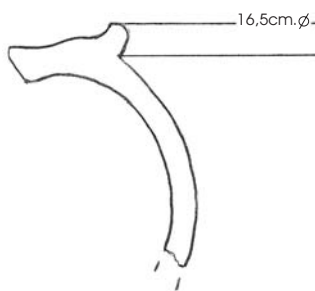
5.3. Láminas de materiais arqueolóxicos

DOCUMENTACIÓN GRÁFICA

ROCHA FORTE Santiago de Compostela
CERÁMICA

SECTOR 1

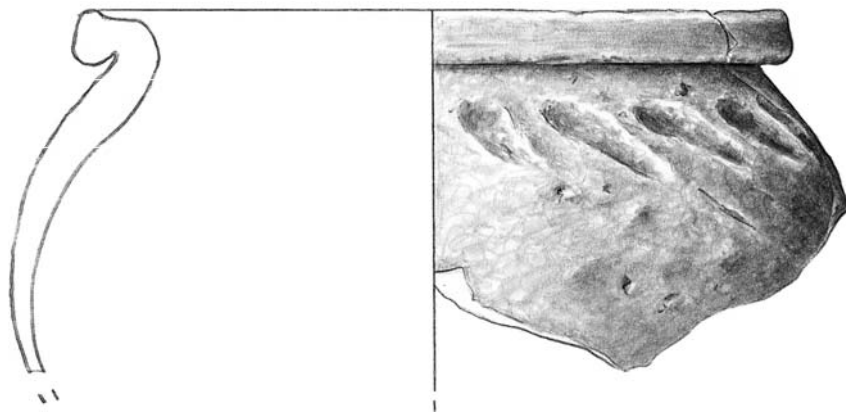
Lámina 1 de 4

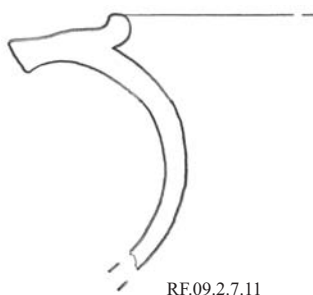
ROCHA FORTE Santiago de Compostela
CERÁMICA

SECTOR 2

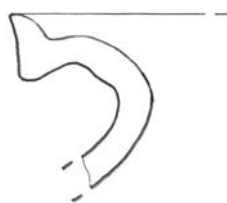
Lámina 2 de 4

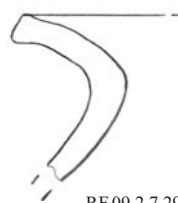
RF.09.2.7.20

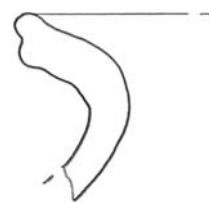
RF.09.2.7.11

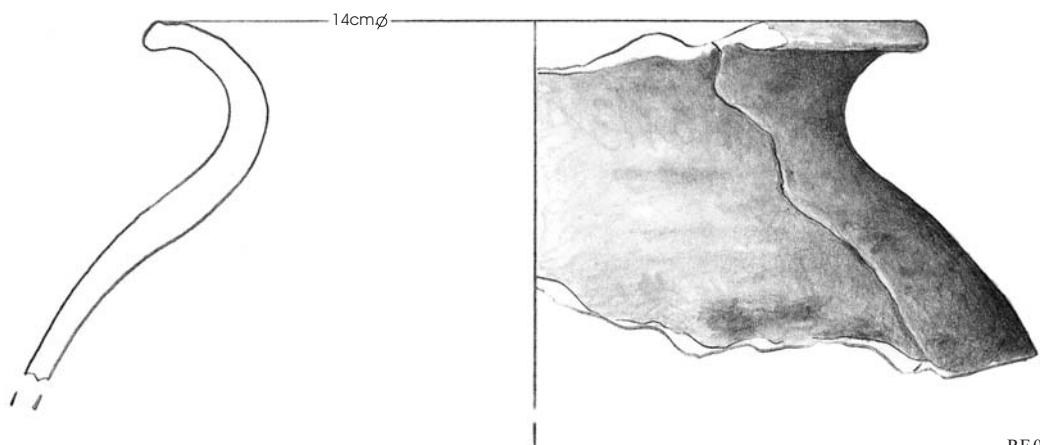
RF.09.2.7.1

RF.09.2.7.29

RF.09.2.7.19

RF.09.2.7.23

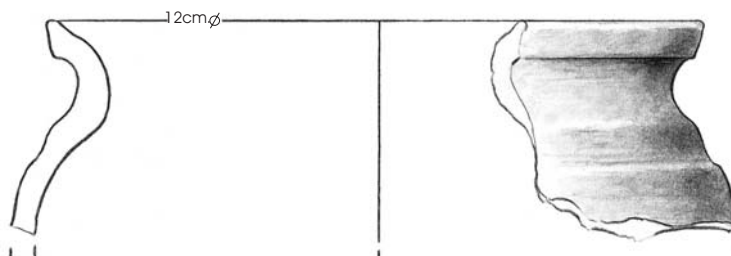
0 1 5cm.

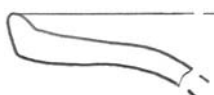
ROCHA FORTE Santiago de Compostela
CERÁMICA

SECTOR 2

Lámina 3 de 4

RF.09.2.7.38-12

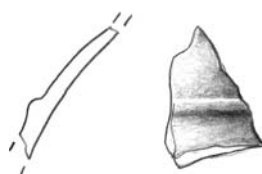
RF.09.2.7.42

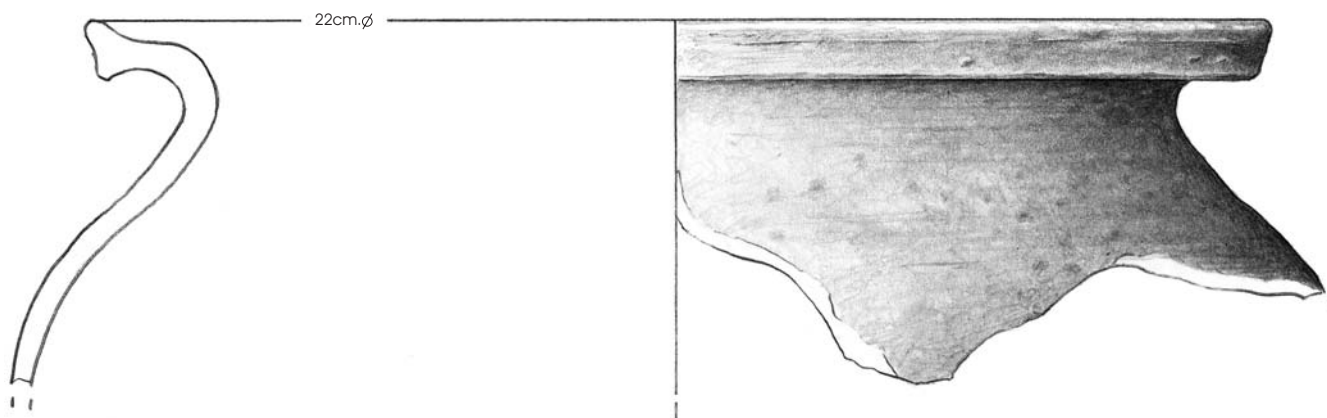
RF.09.2.7.37

RF.09.2.7.26

RF.09.2.7.36

RF.09.2.7.33

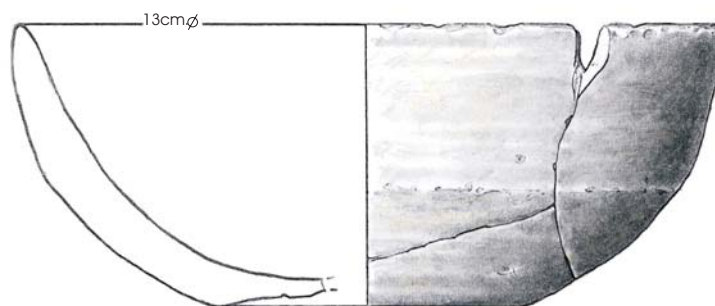
0 1 5cm.

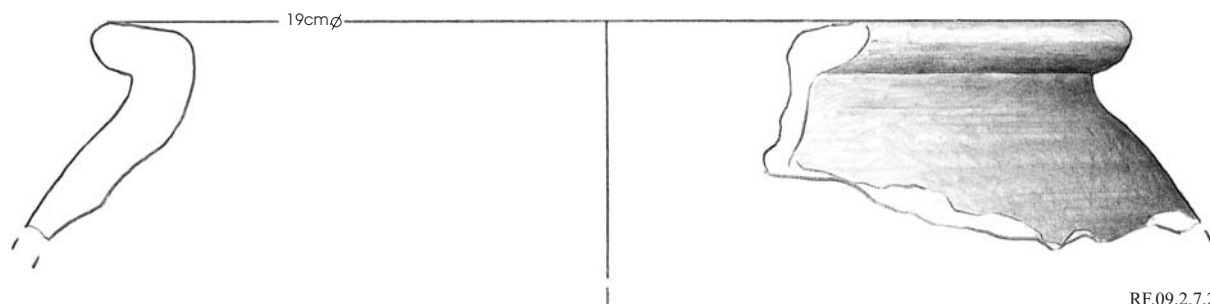
ROCHA FORTE Santiago de Compostela
CERÁMICA

SECTOR 2

Lámina 4 de 4

RF.09.2.7.35

RF.09.2.7.28

VIDRO

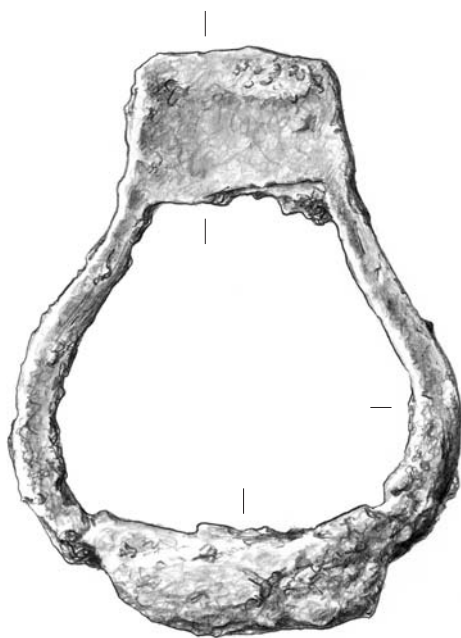
RF.09.2.7.47

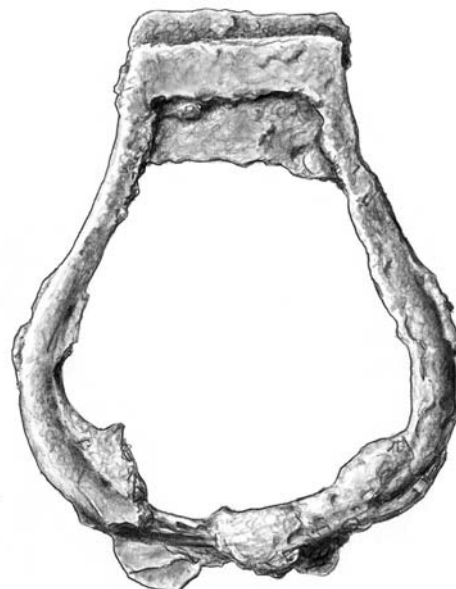
ROCHA FORTE Santiago de Compostela
FERRO

SECTOR 1

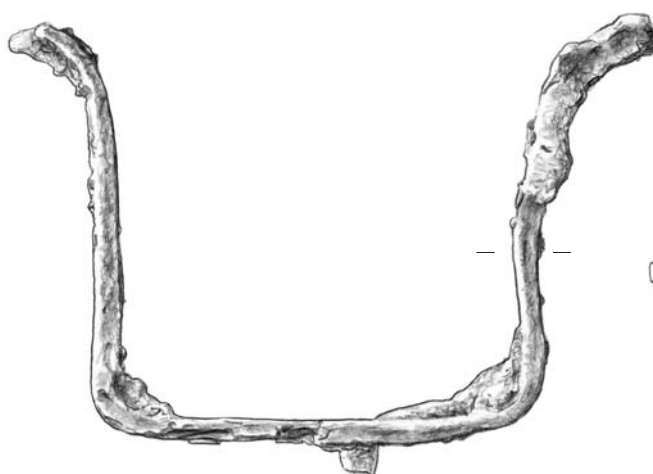
Lámina 1 de 4

RF.09.1.4.5

RF.09.1.4.4

RF.09.1.4.6

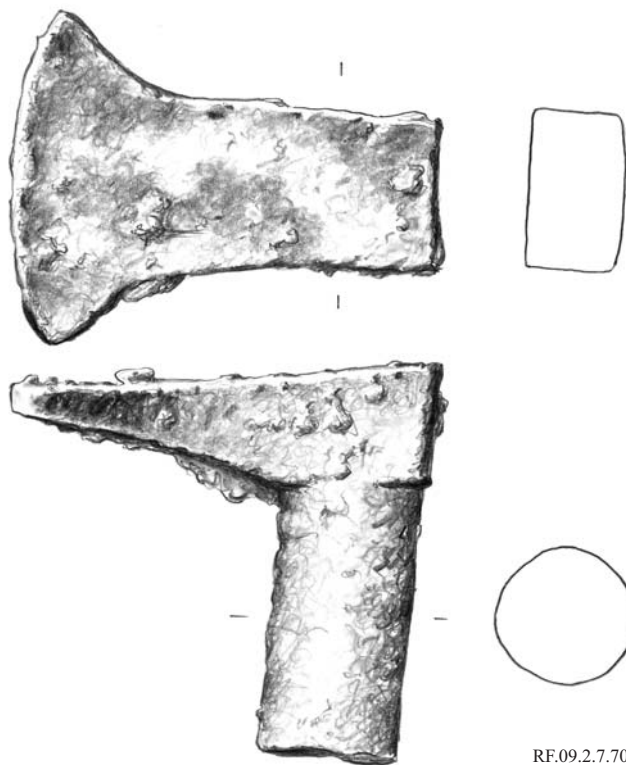
0 1 5cm.

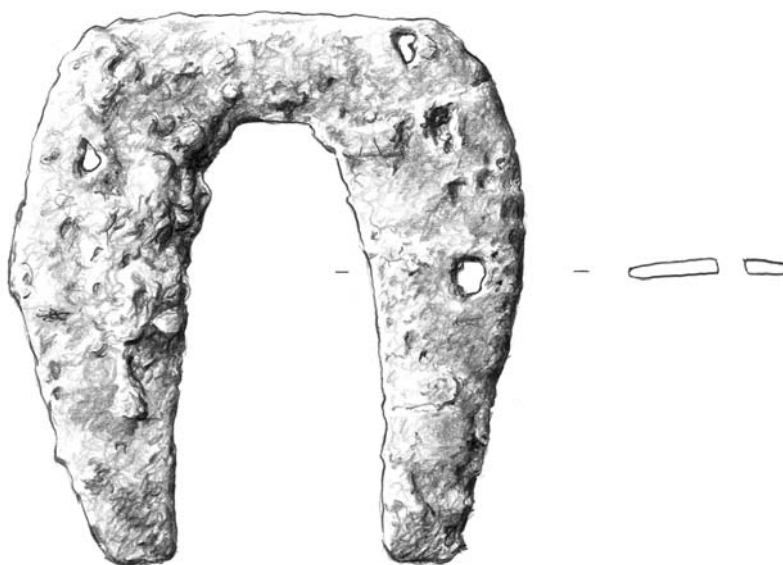
ROCHA FORTE Santiago de Compostela
FERRO

SECTOR 2

Lámina 2 de 4

RF.09.2.7.70

RF.09.2.7.54

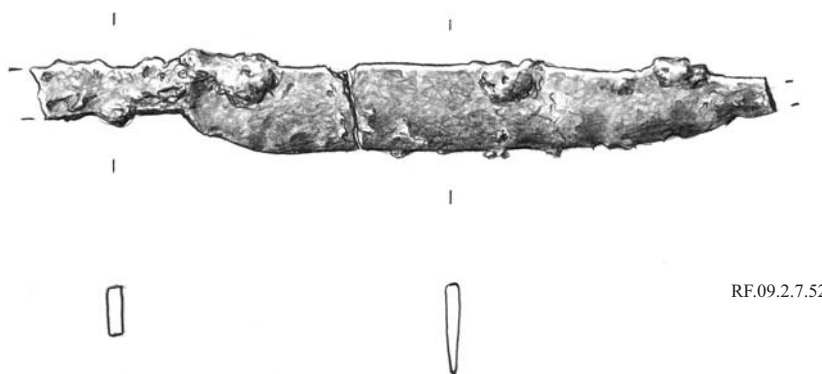
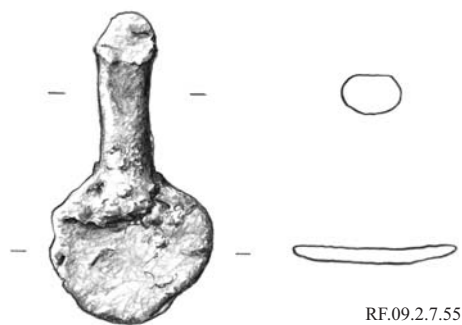
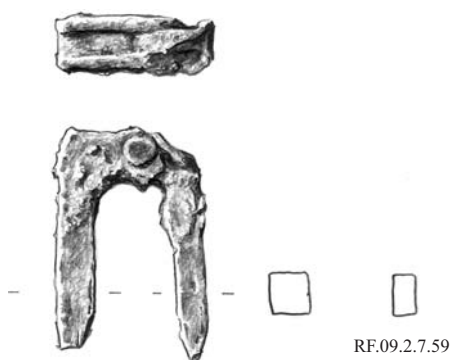
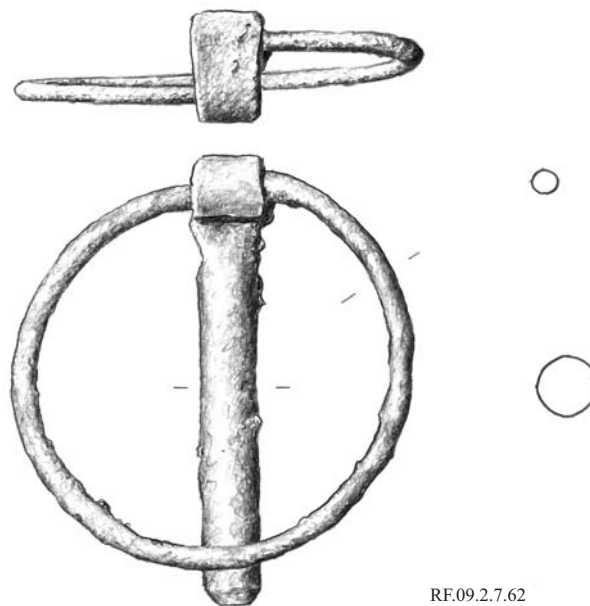
0 1 5cm.

ROCHA FORTE Santiago de Compostela
FERRO

SECTOR 2

Lámina 3 de 4

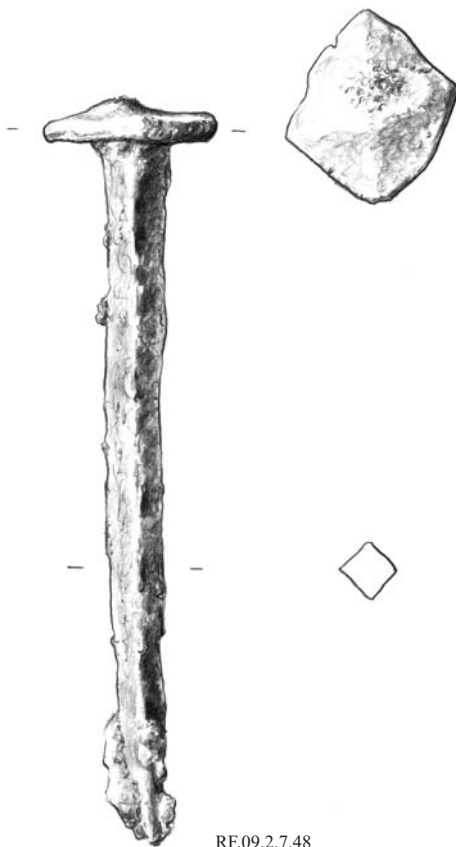
0 1 5cm.

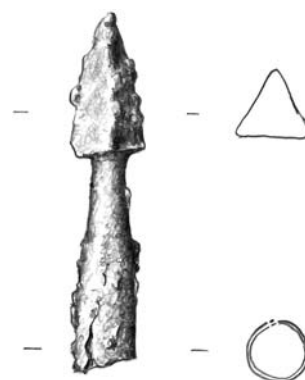
ROCHA FORTE Santiago de Compostela
FERRO

SECTOR 2

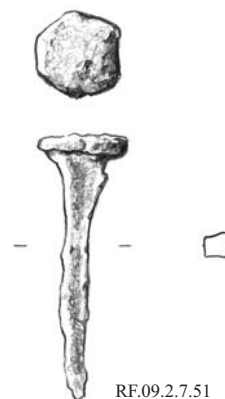
Lámina 4 de 4

RF.09.2.7.48

RF.09.2.7.45

RF.09.2.7.51

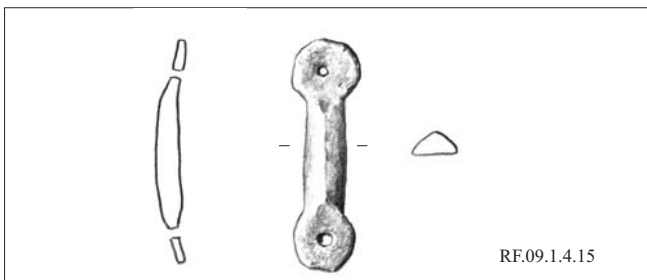

RF.09.2.7.63

RF.09.2.7.61

BROCE

RF.09.1.4.15

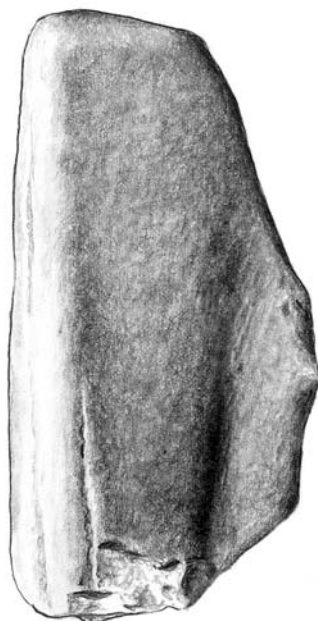
0 1 5cm.

ROCHA FORTE Santiago de Compostela
Lítico

SECTOR 1

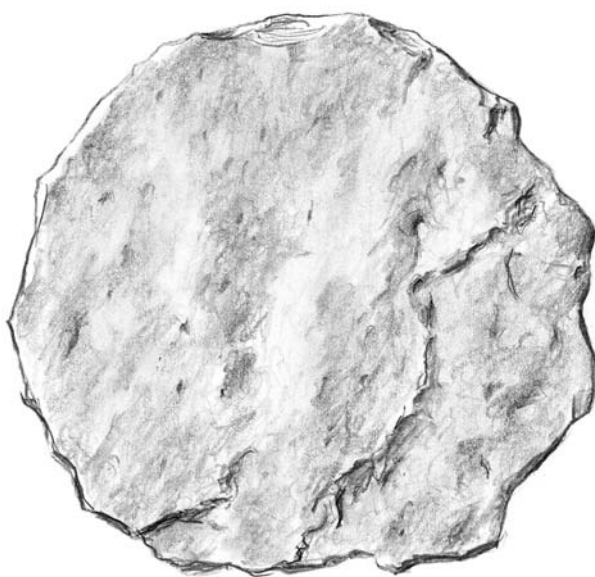
Lámina 4 de 4

RF.09.1.4.3

RF.09.1.4.2

RF.09.1.4.1

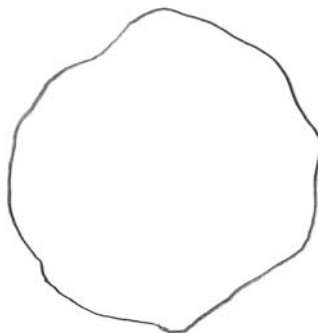
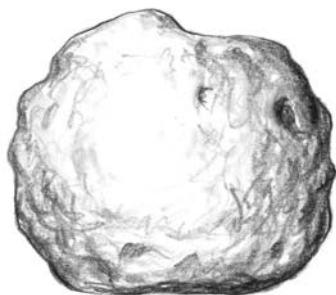
0 1 5cm.

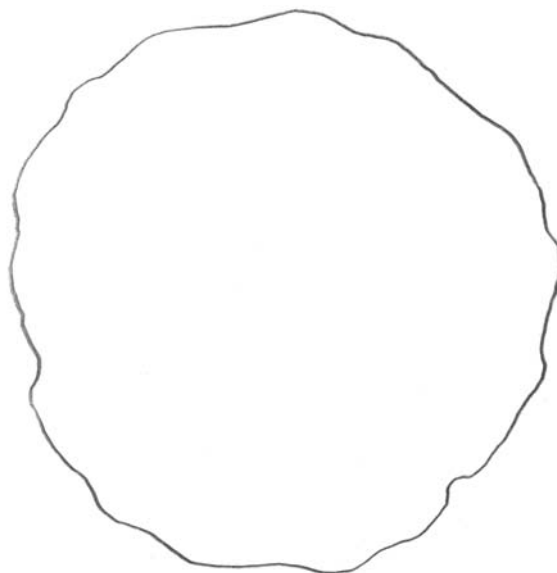
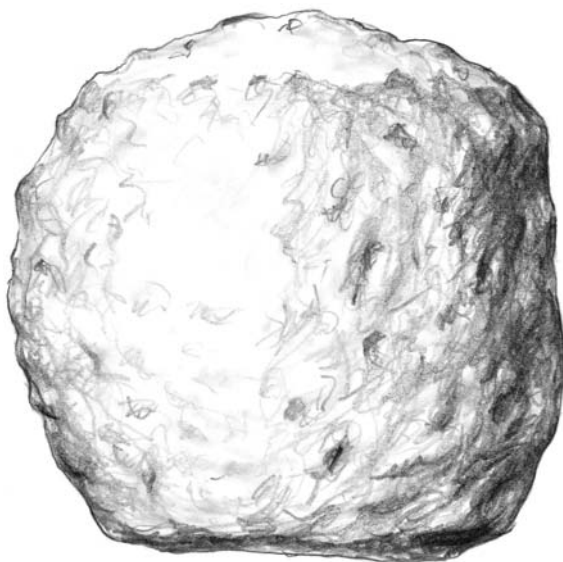
ROCHA FORTE Santiago de Compostela
Lítico

SECTOR 1

Lámina 1 de 4

RF.09.3.Perfil Oeste.1

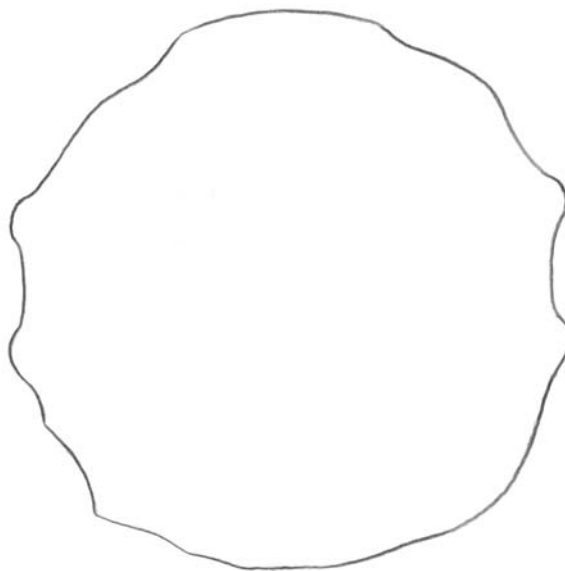
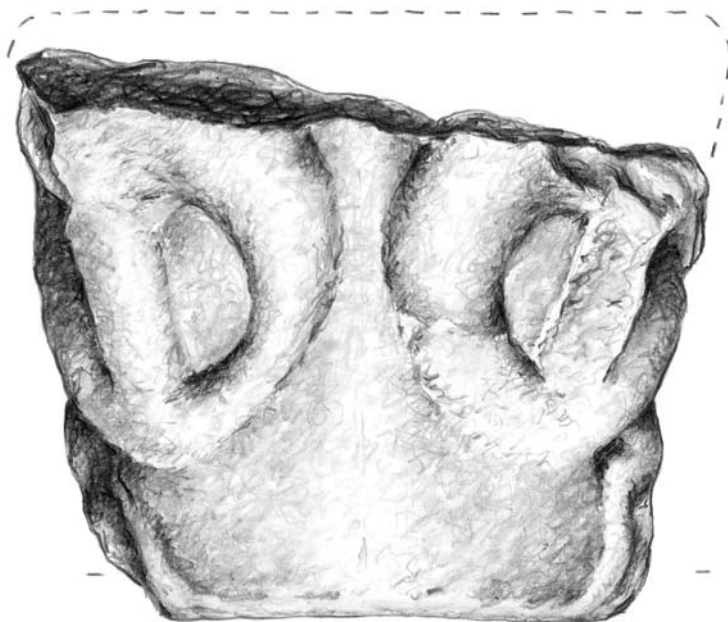
RF.09.1.4.14

ROCHA FORTE Santiago de Compostela
Lítico

SECTOR 2

Lámina 2 de 4

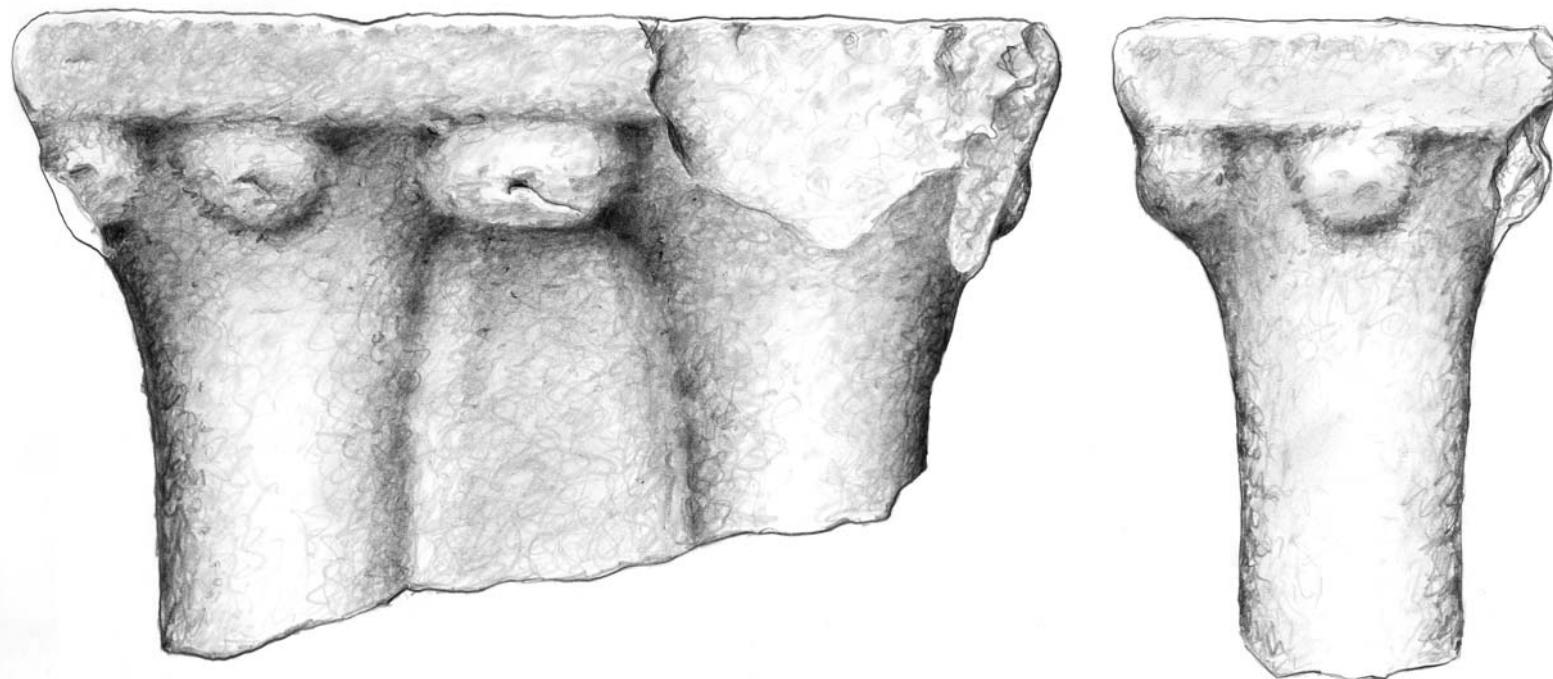

RF.09.2.7.71

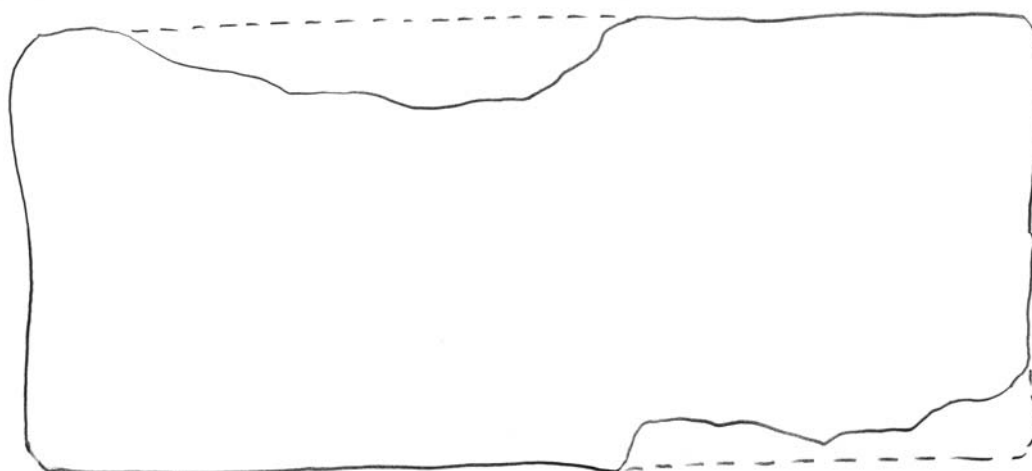

SECTOR 2

Lámina 3 de 4

RF.09.2.7.72

0 1 5cm.

DOCUMENTACIÓN FOTOGRÁFICA

ROCHA FORTE Santiago de Compostela

METAIS

Documentación Fotográfica

Lámina 1 de 3

BRONCE

0 1 5cm.

ROCHA FORTE Santiago de Compostela

METAIS

Documentación Fotográfica

Lámina 2 de 3

RF.09.1.4.6

RF.09.2.7.55

RF.09.2.7.59

RF.09.2.7.48

RF.09.2.7.49

RF.09.2.7.63

RF.09.2.7.61

RF.09.2.7.52

0 1 5cm.

ROCHA FORTE Santiago de Compostela

METAIS

Documentación Fotográfica

Lámina 3 de 3

RF.09.1.4.5

RF.09.1.4.4

0 1 5cm.

ROCHA FORTE Santiago de Compostela
Lítico

Documentación Fotográfica

Lámina 1 de 1

RF.09.1.4.1

RF.09.1.4.2

RF.09.1.4.3

0 1 5cm.

ROCHA FORTE Santiago de Compostela
Lítico Mobiliario

Documentación Fotográfica

Lámina 1 de 2

RF.09.2.7.72

RF.09.1.4.12

RF.09.2.7.71

ROCHA FORTE Santiago de Compostela
Lítico Mobiliario

Documentación Fotográfica

Lámina 2 de 2

RF.09.1.4.11

RF.09.1.4.10

RF.09.3.Perfil Oeste.1

RF.09.1.4.9

RF.09.1.4.14

RF.09.1.4.13

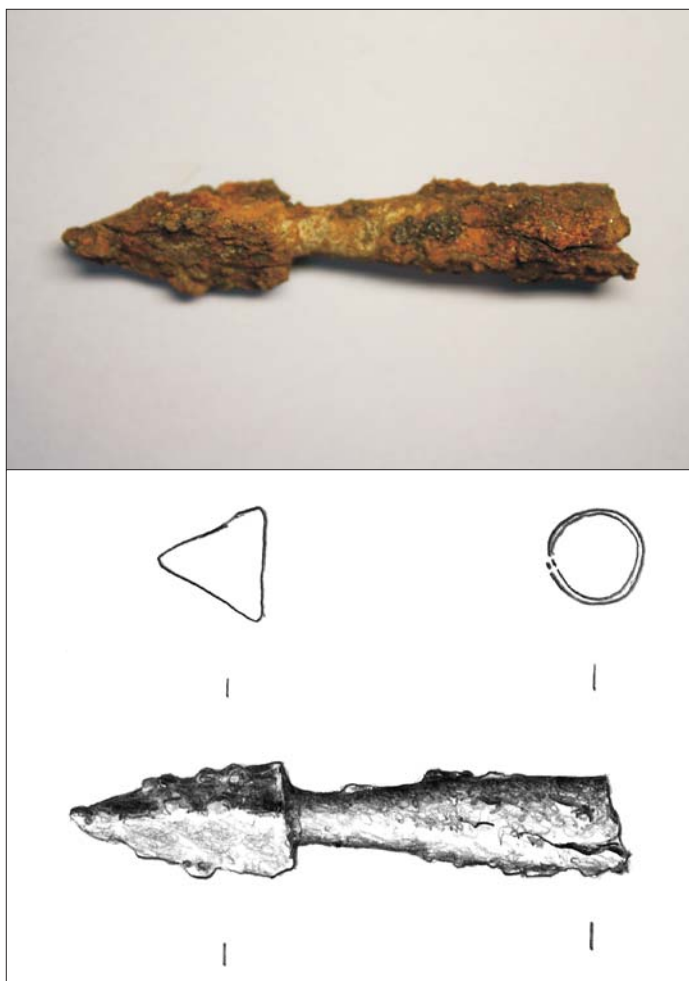

ROCHA FORTE Santiago de Compostela

Documentación Fotográfica

Lámina 1 de 2

FERRO

Punta de flecha

Estribos de caballeria

ROCHA FORTE Santiago de Compostela

Documentación Fotográfica

Lámina 2 de 2

FAUNA

Restos de moluscos, na súa maioría Ostras.

6.- VALORACION DA INTERVENCION

O castelo de Rocha Forte atópase a escasos quilómetros da capital compostelá, ao suroeste desta, pola estrada de Pontevedra cruzando o río Sar polo viaduto da Rocha. O seu emprazamento non supera a cota de 200 m. polo que fai do lugar un punto moi pouco defensivo, e de escasa visibilidade para un posto de control. Posiblemente de aquí, a necesidade de construír un triplo cinto defensivo. O castelo configúrase por medio dunha planta cadrada duns 3500m² con catro torres circulares de sillería nas esquinas. A entrada sitúase ao oeste e atopábase reforzada por dous torreóns.

A orixe da fortaleza establécese no século XIII, o polo menos é a primeira referencia documental que se ten dela⁹. Parece que se establece como propiedade eclesiástica vinculada á cidade de Santiago, e onde adquire o seu maior esplendor durante o pontificado do arcebispo don Juan Arias adquirindo carácter de castelo-palacio.

Dende o ano 2001 ata o 2006, a través dun convenio entre o Concello de Santiago de Compostela e a Universidade de Santiago mediado polo departamento de Historia, realízase un instensivo estudo histórico-arqueolóxico da fortaleza medieval Rocha Forte, presentado por D. Ermelindo Portela (coordinador do estudo) e asinado por Dª Raquel Casal García e D. Fernando Acuña Castroviejo (directores da actuación arqueolóxica).

Como consecuencia destes traballos de investigación quedan documentados a raíz destas campañas arqueolóxicas os sistemas de defensa da fortificación, e parte do sistema hidrolóxico do castelo, ademais do coñecemento de estruturas subterráneas i en definitiva das características e cronoloxía do castelo de Rocha forte.

As estruturas exhumadas nestas campañas pasadas foron restauradas minimamente e como non continuaron as intervencións, os restos quedaron nun estado precario de conservación polo que nesta actuación planeada para o ano 2009 atendeuse principalmente os graves problemas de estabilización das estruturas exhumadas do castelo de Rochaforte.

A finalidade principal, como punto de partida é revalorizar este ben cultural, que presenta unha potencialidade inmillorable, tanto na súa localización nun punto xeográfico excepcional, como na conservación das súas estruturas monumentais, así coma na posibilidade de intervir administrativamente, así como o forte interese local por recuperar parte de seu pasado.

Os sectores intervídos nesta campaña do ano 2009 localízanse na zona Surlleste do xacemento de Rocha forte. Outro dos obxectivos planteados durante os traballos de restauración foi conseguir un posible itinerario de visita polo xacemento que fora axeitado.

Seguindo esta idea primixenia levouse a cabo a restauración da antemuralla, xa que se atopaba só parcialmente restaurada, e conseguimos acondicionar a súa cabeceira para que a mesma superficie funciona como zona de paso para a visita o castelo seguindo un itinerario que circule a través dos restos.

As principais necesidades que atendemos nesta actuación de posta en valor son unha serie de traballos encamiñados todos eles a investigación e conservación do xacemento.

- Consolidación e recuperación de estruturas. As estruturas previamente descubertas así como a atopadas durante os novos traballos de escavación foron consolidadas e estabilizadas atallando os problemas estruturais dos restos como os de drenaxe e saneamento que presentaba a parte Oeste.
- Definición de estruturas e espazos puntuais mediante a escavación arqueolóxica. Pretendese rentabilizar unha intervención con base principalmente científica compaxinando o coñecemento coa posibilidade de rendibilizar socialmente o traballo arqueolóxico.
- Acondionamento do sector escavado do xacemento para o itinerario de visita apoiado nas estruturas de delimitación do castelo.

Como dixemos nesta intervención do ano 2009 acometimos soamente un sector do castelo, e neste senso, facíase necesaria a regularización de toda a esquina Sur da falsa braga tras sanear as zonas do derrube. Existían varias zonas entibadas e apuntaladas que presentan graves problemas de tipo estrutural. Os muros necesitaron da escavación e limpeza dos mesmos para constatar o vencemento da parte dos mesmos sobre a vertical, sendo necesario a desmontaxe destes ata chegar ao fallo estrutural e realizar a posterior anastilose dos paramentos.

A antemuralla fora tratada en intervencións anteriores tímidamente, recrecendo uns 10-12 cm., entre unha e tres fiadas de pedra extramuros sen cegar ás zonas sensíbles do derrube ou á zona reventada do tocón. Nesta zona do torreón Sur, o muro transversal baixo o torreón foi recrecido en máis de seis fiadas, puidose constatar que a intervención foi excesiva.

As fotografías orixinais da escavación constatan a pouca potencia do muro, xa que trala reconstrución de principios do século XIV esa construción foi amortizada para construír a falsa braga como reforzo defensivo. Dende un punto de vista poliorcético, non ten sentido que se pudiera manter na fachada exterior do torreón este muro que facilitara o acceso ao invasor.

Trala restauración desta campaña o aproveitamento ou amortización do muro transversal queda patente de cara ao interior, onde foi reconstruído nesta campaña, pero non se reflicte ao exterior máis que nas primeiras fiadas.

Respecto o resto da antemuralla procedeuse ao recrecemento exterior e interior de alomenos 45 metros longitudinales de muro, empregando mamposto existente recibido en seco e enripiado ao interior. De cara a restauración o material necesario foi recuperado da escavación arqueolóxica realizada na liza, nun espazo que abarcou uns 10 m lonxitudinais da liza.

A consolidación e restauración de estruturas realizouse con mamposto da zona recibido en seco e enripiado ao interior como se documentou a propia construción da antemuralla. Os mampostos con cara apisonada ou traballada colocáronse ao exterior reducindo a zona de enganche e recalzando entre mampostos para presentar unha cara lisa. Ao interior colocáronse mampostos sen cara con recalce menos cuidado e recheo de pedra de distinto tamaño no interior, sempre aglutinada con terra e xabre da zona.

Nos muros correspondentes ás construcións anexas á primeira fase do castelo (mediados s. XIII) recibíuse o aparello concertado con morteiro de cal tintado con pigmentos naturais e realizouse como separador da intervención, ao igual que na falsa braga, fragmentos de pizarra serrada separada cada 70 cm. A coroación dos muros tamén realizouse con morteiro de cal tinxido e cepillado manualmente.

Seguindo a finlidade de atender as estabilizacións máis urxentes, efectuáronse outras intervencións ademais do torreón sur. Elimináronse as zonas de entibado xunto á poterna de saída Oeste. Trala extracción dos

puntais desmontouse o paramento ata o fallo estrutural. Gardáronse tódolos mampostos e realizouse unha anastelose colocando os mesmos unha vez asentada a fiada defectuosa. De igual modo actuouse no muro norte da liza en contacto coa poterna.

Outra das actuacións fundamentais da cara á futura estabilización estrutural foi a eliminación de zonas de inundación e drenaxe da zona. A escavación nesta zona exterior propicio o solagamento nas épocas de chuva e a vez cortou a saída natural da auga e creouse o estancamento artificial da auga. Nembargantes como era un punto de acometida e desagüe utilizado e creado para o propio castelo, todo o conxunto estaba dotado antigamente dunhas obras hidráulicas e de drenaxe propias do castelo. A solución tomada finalmente foi a recuperación e limpeza destas estruturas parcialmente descubertas.

Unha vez eliminada a balsa de auga, a limpeza de estruturas permitiu detectar a canle de saneamento. A súa limpeza interior foi un dos pasos necesarios par a posta en funcionamento das vellas estruturas hidráulicas do castelo, e unha vez limpo e consolidado, só quedaba reparar a canle de drenaxe e restituir 2 metros de canalización.

Como paso final realizouse o reperfilado de todo o sector escavado (perfil Oeste) retirando os aportes de terra e pedra do perfil cara o exterior e deixando de novo o perfil terreo neste sector.

Por último a estabilización estrutural rematouse co recrecemento de entre 70 cm e 1,80 m. de paramento sobre todo exterior da antemuralla co

fin de evitar os continuos derrubes de recheo do paramento na zona Sur.

Os traballos sobre o interior do castelo confirmaron ademais a existencia de elementos estruturales baixo os abultamentos de terra existentes na zona central do castelo, o que permitirá no futuro caracterizar mellor este sector do xacemento arqueolóxico.

Como paso final dos traballos e trala restauración colocouse un aporte terreo sobre a cabeceira da muralla de terra limpa e sen pedras que permite o crecemento de vexetación menor e que o paso sen perigo.

A actuación realizada nesta campaña do ano 2009 conseguiu recuperar o torreón sur e parte da antemuralla e estruturas anexas a ésta zona. Nembargantes a recuperación dos restos exhumados en anteriores campañas require a continuación destes traballos de resturación cara ao norte. Neste sector aínda quedan zonas que necesitan dunha efectiva actuación xa que de novo atopamos nesta área estruturas apuntaladas, polo que é moi necesaria una consolidación urxente para alomenos conservar os restos que hoxe atopanse a vista e que van quedar a exposición da visita do público.

A valoración global da intervención é moi positiva, poidemos documentar e consolidar todo o sector sur do castelo e recuperar as estruturas en grave perigo de conservación. As definicións obtidas vense a adxuntar as realizadas en campañas pasadas.

Deste xeito vense cumpridos os obxectivos planeados así como as expectativas previas respecto as condicións óptimas do Castelo de Rocha Forte de cara a rentabilidade da inversión feita neste ben patrimonial.

A aposta do concello a favor do patrimonio arqueolóxico constituíe un referente da súa propia actividade cultural e turística. Neste caso a intervención permitirá ponr en valor os restos do castelo de Rocha forte, valorando o feito de que as actuacións patrimoniais favorecen o crecemento cultural e turístico da cidade de Santiago.

En primeiro lugar zona do castelo restaurado e ao fondo o torreón Oeste, do castelo aínda sen restaurar.

OBXETIVO: POSTA EN VALOR PATRIMONIAL.

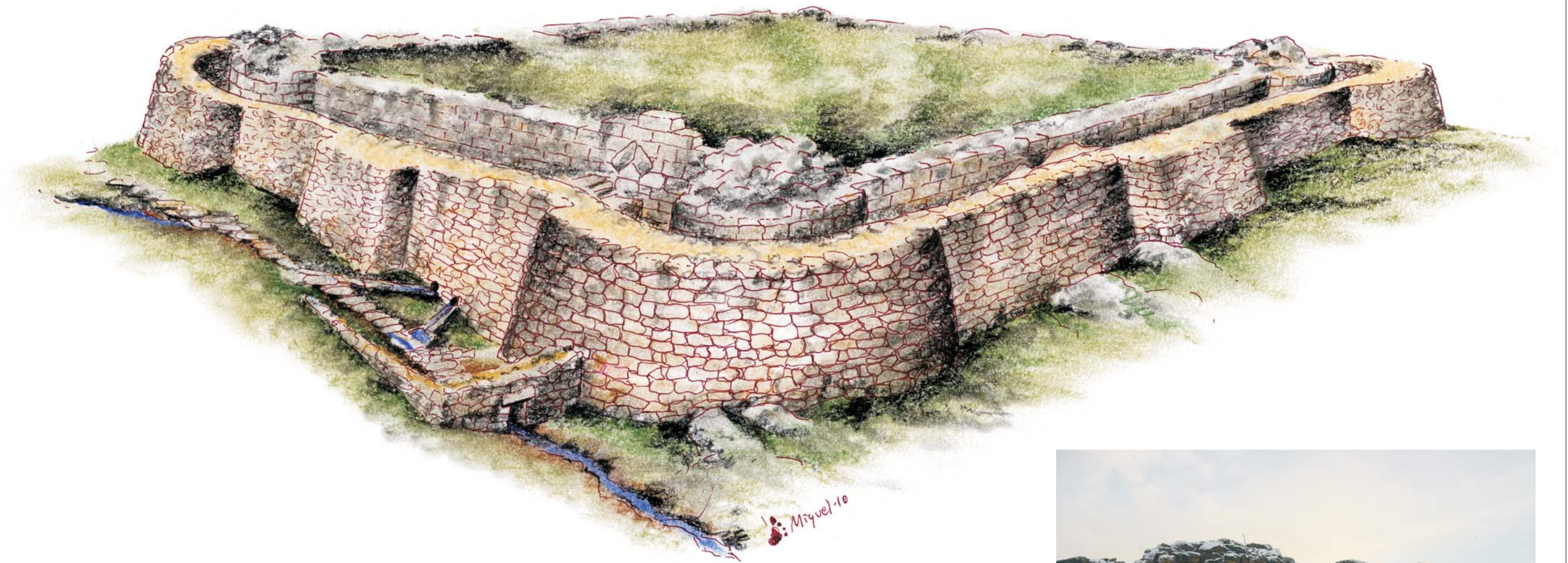

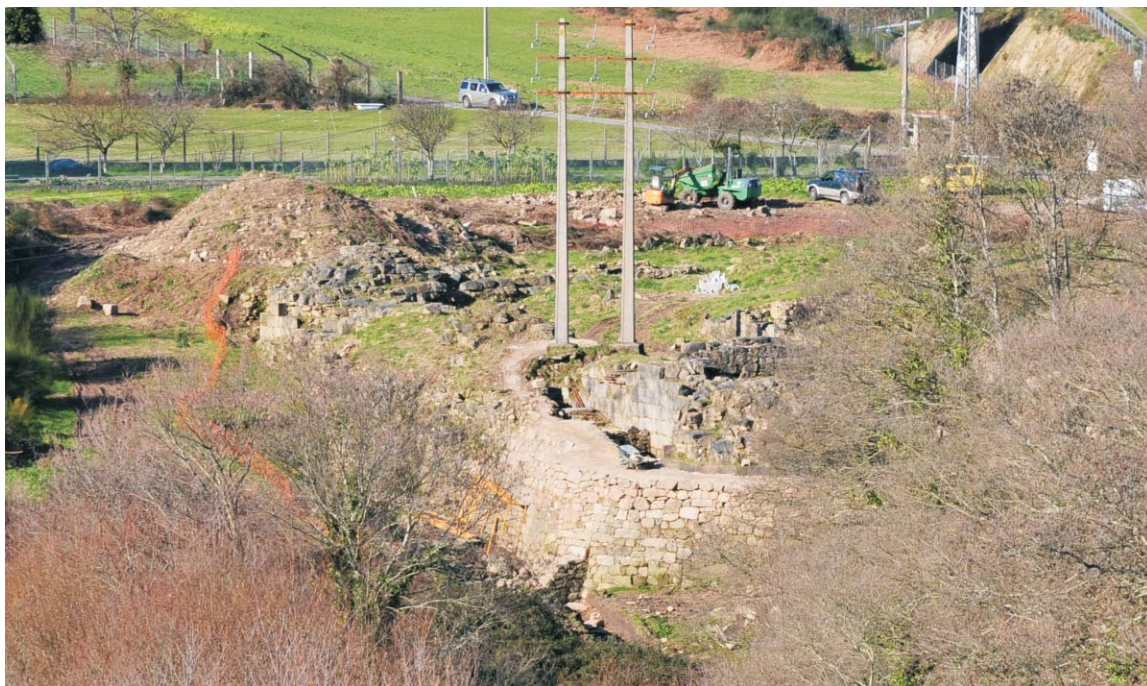
Ilustración da proposta para os restos do Castelo de Rocha Forte unha vez realizados os traballos arqueolóxicos necesarios para a súa posta en valor, deixando a antemuralla como zona de paso do roteiro de visita.

7.- DOCUMENTACION GRAFICA.

ESCAVACIÓN E CONSOLIDACIÓN.

ROCHA FORTE

Vista xeral do Castelo durante a execución dos traballos.

Vista aérea dos restos o remate das anteriores intervencións.

ESCAVACIÓN E CONSOLIDACIÓN.

ROCHA FORTE

Vista xeral da zona exterior Sur. A drenaxe e saneamento deste sector do castelo era unha actuación de urxencia a realizar dada a súa situación de deterioro.

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

ROCHA FORTE

Vista xeral do sector 1 no interior do Castelo denantes da excavación.

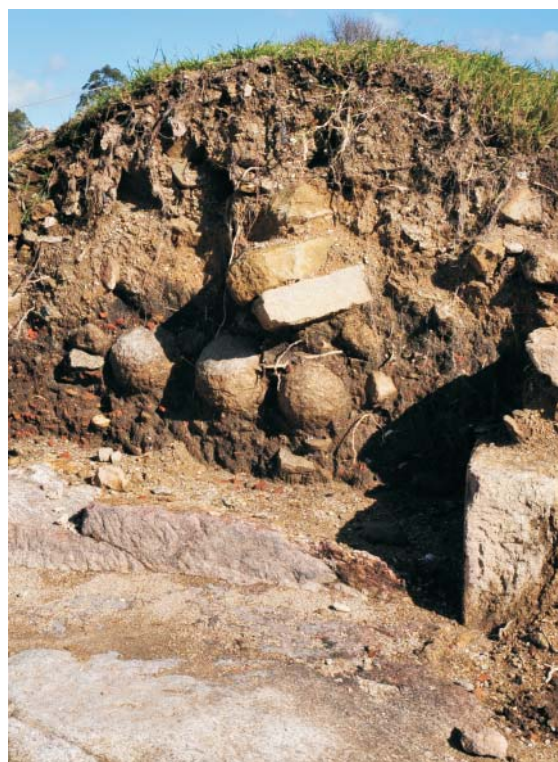
Vista xeral do mesmo sector unha vez rematados os traballos.

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

ROCHA FORTE

Detalle do estado de conservación da estancia excavada, onde se pode apreciar como os muros Sur e Norte están completamente arrasados.

Varias das estruturas documentadas no sector interior do Castelo que evidencian a conservación de niveis arqueolóxicos.

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

ROCHA FORTE

Vista xeral do sector 2 da liza denantes da súa escavación, e detalles dos niveis de derrube atopados durante os traballos.

Vista da Liza o final dos traballos.

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

ROCHA FORTE

Traballos de limpeza e recuperación dos propios sistemas de drenaxe do castelo para evitar o alagamento.

Detalles dos procesos de recuperación da canle principal de drenaxe que evacua a auga do manantial sito ao norte do castelo cara ao sur.

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

ROCHA FORTE

Detalle do interior da vivenda, o nivel do Umbral, onde se pode apreciar o paraventos, as pegadas das xambas e a durminte de madeira, e no paramento da vivenda, a afección orixinada pola tumba nº6.

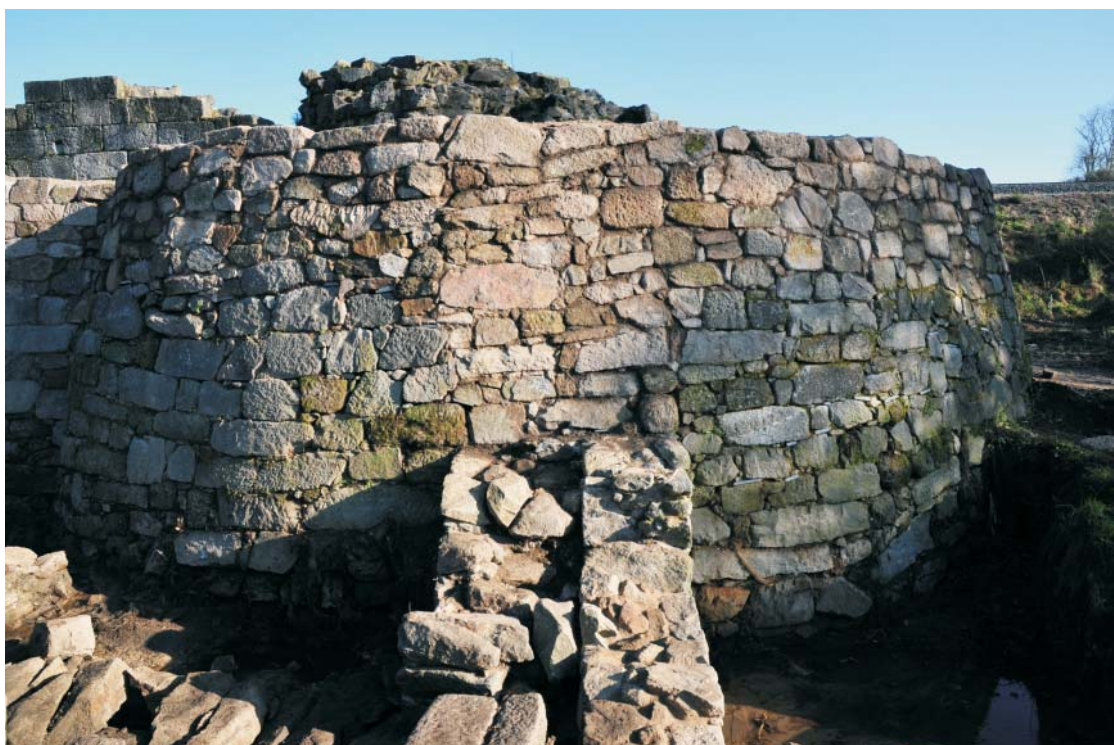
Detalle das estruturas internas da vivenda I, onde se pode apreciar o paraventos que protexe a placa do fogar, e ampara un pequeno braseiro, que sustentaba unha parrilla cerámica moi deteriorada.

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

ROCHA FORTE

Vista xeral do torreón Sur dende o exterior. Aspecto inicial antes de escomenzar a limpeza.

Vista xeral do torreón dende o exterior unha vez restaurado. Pódese ver o resultado da retirada do tocón, a recuperación do lienzo e a nova restitución do muro amortizado na súa construción.

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

ROCHA FORTE

Detalle dos restos do muro orixinal amortizado na construción da antemuralla, denantes de ser restaurado.

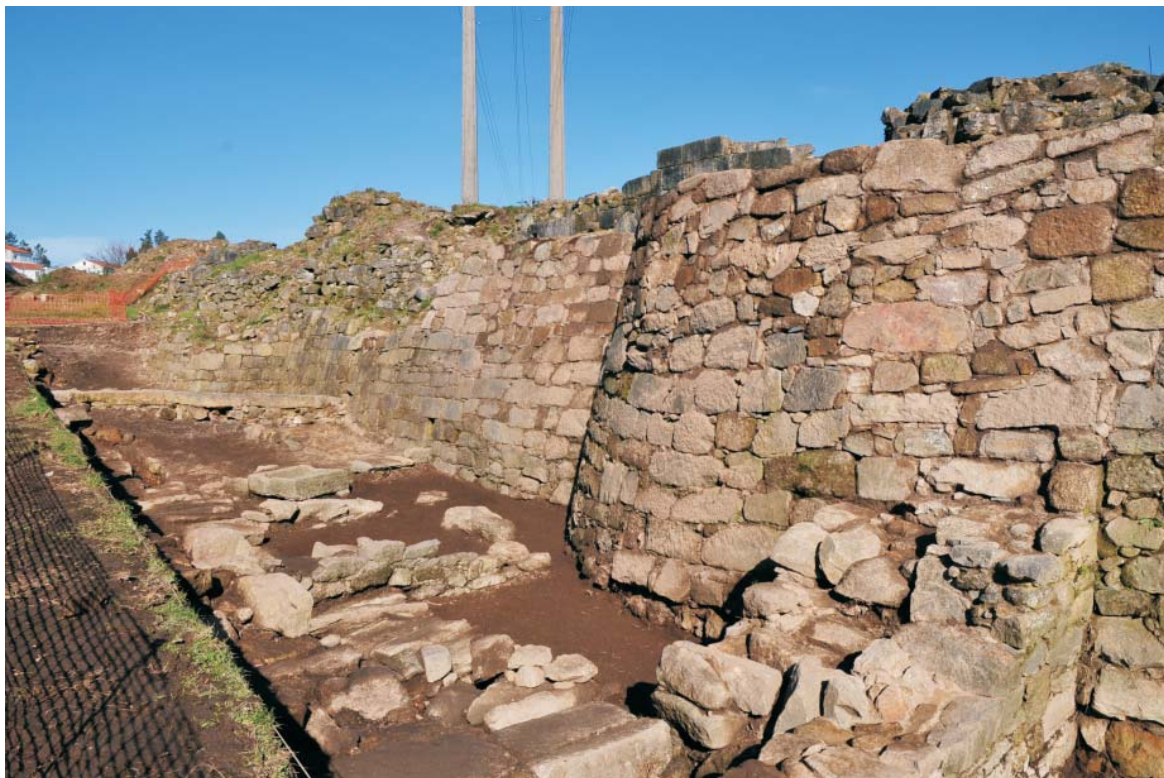
Vista xeral do estado do muro perpendicular amortizado durante a construción da antemuralla que foi recrecido en altura durante a súa restauración . Na derradeira foto vese o estado final do torreón Sur da antemuralla e do muro, na actualidade sen recrecer .

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

ROCHA FORTE

Detalle do interior e do exterior das estruturas do Sur do castelo. A drenaxe e limpeza exterior permiten a conservación dos muros, mentras que a restauración dos lienzos evita os derrubes cara ao exterior.

Vista xeral das estruturas de saneamento ubicadas ao exterior suroeste do castelo e o estado actual depois da súa restitución e acondicionamento.

ESCAVACIÓNS E CONSOLIDACIÓNS.

ROCHA FORTE

Vista xeral da antemuralla e o torreón sur unha vez rematados os traballos. A súa restauración permite o paso sobre o lienzo da defensa exterior.

Vista xeral dende o Noroeste. A restauración do sector Sur necesita súa continuidade cara ao Oeste para conectar o roteiro de visita ao Castelo.

8.- BIBLIOGRAFIA.

-**Casal García-Fernández, R. y Acuña Castroviejo, F.:** “La Arqueología medieval de Rocha Forte (Santiago de Compostela)” En “Del documento escrito a la evidencia material” Actas del I Encuentro Compostelano de Arqueología medieval. Santiago de Compostela. Ed. Lóstrego, 2007.

-**Casal García-Fernández, R., Acuña Castroviejo, Vidal, L., F., Rodríguez, A., e Nodar, C.:** “A Fortaleza de Rocha Forte (Santiago de Compostela) campañas de intervención 2002-2003. En **Gallaecia** nº 23, 2009. Pp. 195-204. Sada.

-**Casal García-Fernández, R., Acuña Castroviejo, Vidal, L., F., Rodríguez, A., e Alles, M.,:** “A Fortaleza de Rocha Forte (Santiago de Compostela) campaña de 2005. En **Gallaecia** nº 24, 2009. Pp. 193-218. Sada.

-**Coord. Casal García-Fernández, R., Acuña Castroviejo, F.:** “Fortaleza medieval de A Rocha Forte (Santiago de Compostela). Campaña de 2005.” En **Gallaecia** nº 25. Pp. 147-171.

-**Coord. Casal García-Fernández, R., Acuña Castroviejo, F.:** “V campaña de intervención no castelo da Rocha Forte (Santiago de Compostela). Novas preliminares da actuación no ano 2006” En **Gallaecia** nº 26. Pp. 163-184. 2007.

-**Casal García-Fernández, R., Acuña Castroviejo, F., A. Rodríguez:** “A evolución arquitectónica dun castelo medieval: o caso de A Rocha Forte (Santiago de Compostela). En **Gallaecia** nº 28, 2009. Pp. 199-213.

- **Portela, E., Pallares, M^cC., Sanchez, X.M.:** Rocha Forte. El castillo y su historia. Ed. Xunta de Galicia, 2004.

- www.usc.es/troia/rochaforte/Rochaforte.htm

Ilmo Sr.:

Miguel Angel López Marcos, responsable dos traballos arqueolóxicos do proxecto da " Intervención arqueolóxica no Castelo de Rocha Forte. 2009, (Rocha vella, Santiago).

Adxunto remite Memoria e factura dos traballos realizados

Ourense, 20 de abril de 2010

Asdo. Miguel Angel López Marcos

CONCELLO DE SANTIAGO DE COMPOSTELA

